

Budapest székesfőváros kórházainak és emberbaráti intézményeinek kápolnái.

Abban a halálos félelemben, amely 1710 tavaszán az újra felburjánzott pestisjárvánnyal reánehazedett Buda lakosságának elcsüggedt lelkére, a városi tanács számos óvóintézkedése között május 16-án elhatározta, hogy a járvány szüntével külön-külön ünnepélyes hálakörmenetet tart a szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária, Rókus, Sebestyén, Rozália, xavéri Ferenc, József és Keresztelő János szentek tiszteletére. És miközben szüntelenül tárgyalt egy új Szentháromság-szobornak a budai várban való fölállításáról, amely az égiek szobraival a fennálló Szentháromság-szobornál gazdagabban és ékebben léssen díszítendő, június 11-én engedélyt adott Mihiz Ivánnak és Schneider Gergelynek kifejezetten a Rókus-hegyre vezető úton (ma II. ker., Alvinczi-út és Bimbó-utca sarkán) létesítendő stáció, illetőleg kápolna építésére.

A szerény kápolnácska csakhamar fölépült és Szent Rókus, a pestis ellen védő égi patrónus tiszteletére még a nyár folyamán meg is áldatott. A kápolna fekvésénél fogva is vonzotta a lakosságot zarándokló ájtatoskodásra; a várbeli jezsuiták pedig azzal igyekeztek zarándokhellyé fejleszteni, hogy már a következő év tavaszán húsvétkor és augusztusban Szent Rókus ünnepén körmenetet vezettek oda és szentbeszéddel egybekötött ájtatosságot tartottak e kápolnánál. A kies természeti környezetben fekvő és csendes, meghitt magábamerülésre kedvező kápolnát a városi tanács 1717-ben Dillmann János Sebestyén városi tanácsos gondjaira bízta, hogy a kápolna szőlőföldjének a jövedelméből évenként rendszeresen gondoskodják Szent Rókus napján a kápolnánál tartandó körmenetről, ájtatosságról, miséről és háromnyelvű prédikációról.

A budavári jezsuita rektor 1735-ben Szent Rókus csontereklyéjét szerezte meg Rómából e kápolna számára, amely évenként Szent Rókus napján az ide vezetett körmenet alkalmával nyilvános tiszteletben részesült. A kápolnát a városi tanács 1763-ban Reischl Gáspár ácsmesterrel és Nöpauer Máté építőmesterrel megrestauráltatta. Ez alkalommal a kápolna elé kis fatornyos tornácot emeltetett, amely azonban időnkre elenyészett. A régen rendszeres körmenettel fölkeresett kápolna lassankint magános hívek gondozására jutott és a processziózás végleg elmaradt. E kápolna mellett a szabadságharcban 1849 május 8-án esett el Schittenhelm Ede honvédtüzér, aki e kápolna mögött nyugszik ama sírkő alatt, amelyet a budapesti polgári lövész egyesület emeltetett 1904-ben. Mivel e kápolna

a sírral együtt belekerült az útszabályozás vonalába, 1938 folyamán a székesfőváros az Alvinczi-úti torkolat járdája mellől mind a kettőt áttelepítette, illetőleg a kápolnát másolatban újraépítette az Alvinczi-út és Bimbóutca sarkán.

A napjainkra újraépített külsővel fennmaradt, haránt téglány alaprajzú, sarokpilaszterekkel szegélyezett kápolnácska tipikus barokk-építmény; a szerény épület belsejét haránt téglány alaprajzú boltozatocska borítja. A vasrácsos ajtajú, cserép nyeregtetős stáció eredeti fölszereléséből időnkre Szent Rókus és két szárnyas angyalka festett faszobra maradt fenn. Szent Rókus megviselt és konzerválást kívánó faszobra később leszorult az oltáruól szolgáló faépítmény polcáról, mivel időközben valószínűen 1780 körül az oltárpole fölé fára festett olajfestmény került e kápolna melletti szőlő tulajdonosának, a Tily- vagy Tilly-családnak az adományából. A kép alsó baloldali szegélyén elhomályosodott Tily név alatt elfakult szó szerepel; értelmét csak a kép restaurálása hozhatná világosságra: vajjon Tily csak adományozta, vagy festette is e képet? A festményen Sebestyén, Vendel, Rozália, borromei Károly és Rókus szentek könyörögnek a — háttérben halottszállítókkal jelzett — pestis elmúlásáért a Szűz Máriát koronázó Szentháromsághoz.¹⁾

A vázolt kápolna ugyan sohasem szolgált emberbaráti intézet keretében, de létesítése járvány megszüntetése érdekében könyörgőhelyül történt egyfelől, majd pedig indító példát nyújtott a dunaparti testvérvárosnak hasonló célú és szándékú szentély alapítására másfelől, amely ma is fennáll a *pesti Szent Rókus-kórház kápolnájaként* (VIII., Rákóczi-út és Gyulai Pál-utca sarkán).

Pest város tanácsa ugyanis az ismételten pusztító pestisjárvány megszüntetése végett életbeléptetett különféle intézkedései között, mivel a pestiscsapásban Isten büntetését vélte fölsismerni a lakosság bűneiért, 1711 tavaszán Istennél engesztelő szószólókul és védőszentekül Szent Rókust és Szent Rozáliát választotta. Továbbá fogadalmat tett, hogy évenként a városháza előtt emelt Szentháromság-oszlopnál a Szentháromság vasárnapját megelőző szombaton, továbbá Szent Sebestyén, Szent Rókus és Szent Rozália ünnepeinek vigiliáján ájtatosságot tart és böjtöl, vezeklésül és engesztelésül, hogy az Isten óvja meg a várost a pestis rémétől, mert az egykorú fogadalmi irat szerint a város lakossága élni akar és nem elpusztulni. Végül az evangéliumra fogadkozva megígérte, hogy Szent Rókus és Szent Rozália tiszteletére kápolnát emeltet és oda a két védőszent ünnepein, ha pedig azok ünnepei hétköznapra esnének, az ünnepet követő vasárnapon processziót vezet és a kápolnában misét mondhat.

A városi tanács ígéretének beváltása végett júliusban belefogott a kápolna építésébe és 1711 július 27-én ünnepélyesen letette annak alapkövét báró Pfeffershofen János budavári katonai parancsnok jelenlétében. A kápolna alaprajzilag lóhere alakban a mai szentély terjedelmére vállvetett munkával gyorsan, hetek alatt épülhetett föl, úgyhogy szeptember 4-én, Szent Rozália ünnepén már ünnepélyes körmenetet vezetett a belső-városhól a kápolnához a szerviták szuperiorja.

A fogadalmi kápolnát azért építtette a városi tanács a Hatvani-kapu várfalán kívüli mai helyére, mert e környéken a Hatvani-út és a város

majorja közötti szántóföldön már ennek előtte a pestisjárvány idején létesítette a szükséges közegészségügyvédelmi barakkokat. Javadalmazására a város két ízben egy-egy tag búzatermő szántóföldet adományozott. Az egyik szántóföld (1711) közvetlenül a kápolna mellett feküdt és azt Rókus-mezőnek nevezték ; a Szent Rozália tiszteletére (1719) adott szántóföld pedig a mai Ludovika és a Fűvészkert helyének egy részén terült el. A szántóföldet a városi plébános bérelte. A szántóföld jövedelme azonban, úgy látszik, kevésnek bizonyult a kápolna fenntartására, ezért a városi tanács 1732 október 6-án a városi plébános és a templomatyja jelenlétében házankinti pénzgyűjtő perselyezést határozott el a két védőszentű kápolna költségeinek a fedezésére. Ugyanez év december elsején megtartott kánoni vizsgálat szerint a kápolna szegényes berendezéssel rendelkezett : oltárán és két megáldott harangocskáján kívül más fölszerelése nem volt. A miséhez és az ájtatossághoz szükséges egyházi kellékeket alkalomról-alkalomra mind a városi plébánia-templom szolgáltatta. Az ötven mérőnyi búzát termő szomszédos szántóföldet eddig évi tíz forintért használta a városi plébános, ezentúl évi húsz forintért fogja bérelni ugyanő ; e jegyzőkönyv a másik szántóföldet nem is említi sem birtokul, sem jövedelmi forrásul ; másik jövedelmét a fogadalmi processziók alkalmával gyűjtött perselyezés képezte.

A pestisjárványról hirhadt 1739. évben és a következő 1740. év folyamán a város 102 ölnyi követ fordított a kápolna bővítésére, mai hajójának fölépítésére. Valószínűen e bővítés alkalmával épült föl a sekrestye is a szentély északi homorú falú conchájának a befalazásával ; a sekrestyének a szentélybe nyíló hevenyészett ablaka pedig később készülhetett. A kőanyagot 1743 májusában Landmüntzer Gáspár kápolnатыa ajándék gyanánt fogadtatta el a városi magisztrátussal a kápolna javára azzal az indokolással, hogy az utolsó pestisjárvány alkalmával az Isten szemmeláthatóan megáldotta, megvédelmezte a város lakosságát. Egyúttal gondoskodott a magisztrátus a kápolna melletti földnek árverés útján való bérbeadásáról, hogy minél több árrenda-pénzt biztosítson a kápolna szükségleteire. Valószínűleg a hajó építésével egyidejűleg épült a szentély hátfalához remetelak, mert 1746-ban a magisztrátus a kápolna mellett lakó remetének kötelességévé tette az ottani akácok mindennapi öntözését. 1752-ben az invalidus-házban működő Irgalmasok rendje a kibővített kápolna mellé kórház építését javasolta a városi tanácsnak azzal a céllal, hogy betegápoló tevékenységét oda is kiterjeszthesse, azonban eredménytelenül.

Az 1756. évi tavaszi kánoni vizsgálat már elég rendes fölszerelésről tesz említést. Szentélyében Rókus és Rozália szentek olajfestményével díszített főoltár mellett állott Szent Vencel (László?) és Szent Imre festett faszobra. A hajóban az egyik, evangéliumoldali mellékoltár a Boldogságos Szűz Mária festett képével annak tiszteletét szolgálta ; rajta két fából faragott angyal és a Kálváriának faszobrai állottak a keresztfán függő Krisztust, a két latrot, Máriát, Magdolnát és János tanítványt ábrázolva. A másik, leckeoldali mellékoltár szintén a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére épült, annak üveggel védett olajfestményű képével és a loretoi Mária kegyszobor öltöztethető másolatával díszítve. Kisded toronyról és bennelevő két harangocskáról sem feledkezik meg a szűkszavú leltár ;

azonban a kápolna főhomlokzatának szobordíszéről hallgat, valószínűen azért, mert annak szobrai csak ezután készülhettek. Egy hónappal e vizsgálat után május 8-án Landmüntzer kápolna-atyja kérte a városi tanácsot, hogy az építtessen két tornyot a kápolnára. A tanács fontolóra vévén az ügyet, mivel a kápolna fenntartására csak évi 12 forintnyi összeg volt szánva, költségfedezet hiányában nem vállalkozott két torony építésére, de még az egyetlen középtornynak a kiépítését is csak kilátásba helyezte. Hogy mikor épült föl a torony a kívánt alakra és mely időben készült el a főhomlokzat barokk kőszobor-sorozata, azt egykorú számadások hiánya következtében nem tudjuk határozott évszámhoz kötni. Ha a kánoni vizsgálatnak a főhomlokzati szobrokról való hallgatása nem véletlenül hiányos lajstromozás eredménye, úgy tekintetbe véve a kápolna jövedelmeinek későbbi lényeges megcsappanását, a főhomlokzatnak Pest területén nagy számánál fogva páratlan szoborsorozata 1757—1765 között készülhetett.

A kápolnához vezetett szokásos fogadalmi processziókat évenként gondosan megtartották, sőt ilyenkor kiválóbb egyházi szónokokat bíztak meg a szentbeszéd szónoklatával. Így például 1768 augusztus 16-án Szent Rókus ünnepén Frölich Jakab pálos mondott beszédet, amelyet a polgárság nyomtatásban is megjelentetett »Dank- und Droh-Rede...« címen. 1772-ben a Mizerikordiánusok ismét szerettek volna e remetelakos kápolna lelkészeivé lenni és a városi tanácsnak mellette kórház és szegényház létesítését ajánlották, de a tanács ezúttal is elzárkózott kérésük teljesítése elől.

A magában álló kápolna környékén lassan új városrészek fejlődtek Terézváros és Józsefváros néven; később pedig a Rókus-kápolna a józsefvárosi plébánia joghatósága alá került. Amit pedig az előrelátó Irgalmasok két ízben kíséreltek meg a kápolna jövő sorsára nézve, azt kivitelre megérlelte két emberbaráti alapítvány. 1775 márciusában ugyanis Pintér Fülöp királyi consiliarius a városi tanácsnál 16.000 forintnyi tőkét alapítványozott munkaképtelen szegényemberek számára építendő szegényház létesítésére és külön 1500 forintnyi összeget adományozott hat férfinak és hat nőnek a szegényházban e tőke kamataiból való gondozására. 1777 szeptemberében pedig meghalt Tausch György Mihály gazdag kereskedőnek Anna Mária nevű özvegye, aki végrendeletileg kimondottan szegényház alapítására és nem kórház létesítésére hagyta vagyonának tekintélyes részét, amelynek összege kamataival együtt 25.507 forintra emelkedett. A nemeslelkű özvegy a városi tanácsot tette meg végrendelete végrehajtójául.

A városi tanács ilyen alapvető fundációk birtokában a munkaképtelen szegények és koldusok számának növekedésével rászánta magát végre az Irgalmasok által régebben fölvetett eszmének a megvalósítására, a Rókus-kápolna mellett emelendő szegényház tervezésére. A xenodochiumnak Jung József építőmester terve szerinti építését a városi tanács 1781 tavaszán kezdte és annak alapkövét a szerviták naplója szerint május 3-án nagy ünnepélyvel és hálaadó istentisztelet megtartásával tette le. Az építkezés azonban sok huza-vona után megrekedt, mert mindinkább kezdett felülkerekedni az a helyes és életrevaló vélemény, hogy a szegényházzal együttesen egy fedél alatt kórházat is építtessen a város,

mivel a Zöldfa-utca és Borz-utca sarkán álló városi, illetőleg polgári ispotály Townson Róbert angol utazó véleménye szerint is Európában a legrosszabb kórház. A szegényházi alapítványok és a kórházi célokra tett adományok összesítésével körülbelül 80.000 forintra kerekedvén a fölhasználható tőke, amelyet a városi tanács elrendelt közadakozással igyekezett növelni, Jung az új feladatnak megfelelően kibővítette, illetőleg módosította az épület tervét és 1791 novemberében benyújtotta azt a költségvetéssel együtt a városi tanácsnak.

Ennek a tervnek a mielőbbi megvalósítását azonban több körülmény gátolta. Csak midőn 1793-ban Haffner Mihály városi kórházi orvos alapos propaganda-iratával, a szabad királyi Pest városa nemes tanácsának és közönségének szóló Projectumával reámutatott az új kórház építésének elodázhatatlan szükségességére, mozdult meg a városi tanács és engedte meg a helytartótanács 1794 augusztus elején az építés folytatását. A munka még az ősszel a Rókus-kápolna renoválásával és a vele összeépítendő szárnyépülethez való átalakításával kezdődött, amelyet Zitterbarth Mátyás kőművesmester végzett. A következő télen a magisztrátus részletesen megtárgyalta a kórház tervét, amelynek elkészítését Jung József teljesen ingyen vállalta magára. Mivel 1795 július végén a király is beleegyezett a kórháznak a módosított terv szerint való építésébe, augusztus 30-án a Rókus-kápolna melletti fáskertben megindult a kórház építőmunkája. Az építéshez a városi tanács legfelsőbb rendelet alapján fölhasználta a Szent Rókus és Szent Rozália kápolna tulajdonához tartozó két szántóföldet is, a Rókus-mezőt részben a kórházépület számára, részben utcák alkotására, Rozália-földjét pedig utcanyitási terület kivételével eladással értékesítette és megváltott telkük árának összegét a Rókus-kórház-alapba olvasztotta.

A Gyöngytyúk-utcára (ma Gyulai Pál-utcára) terjedő egyszerű külsejű, kétemeletes épület építését Tuschl Sebestyén és Heppler Ferenc kurátorok ellenőrzése mellett Kardetter Tamás teljesítette. Az építés történeti emlékéét a mai főbejárat kapualjában elhelyezett vörösmárványtábla szövege őrzi. A mai épület magva, vagyis főhomlokzati szárnya e fölírat szerint a pesti polgárok szorgos munkájával a francia háborús viszonyok dacára tizenegy hónap alatt került tető alá 1796-ban, azonban belső kiképzése és fölszerelése csak ezután következett. A kórházzal és szegényházzal egyesített és teljesen fölszerelt épület megnyitását a pesti városi tanács 1798 május 28-án az egész városra kiterjedő ünnepséggel tette emlékezetessé. Ez alkalommal Kardetter és a két kurátor királyi aranyéremmel való kitüntetésben részesült. Az épület szentelését a kápolnában celebrált ünnepélyes mise után pókateleki Kondé Miklós fölszentelt belgrádi püspök végezte József főherceg nádor jelenlétében.

A kórházépítés alkalmával a kápolna hajója egyemeletes, két ablak tengelynyi terjedelmű szárnyépület útján köttetett össze a főépülettel. Ez összekötő szárnyépület földszintje főbejáratni kapuul és kapus lakásul szolgált. A főbejáratnak (ma ablaknak) kőből faragott, copfstílusú kapukeretéét az épület hivatását jelző szöveges kőtáblával (PESTANUM CALAMITOSORUM DOMICILIUM = szerencsétlenek pesti menháza), zárópárkányát szimbolikus plasztikával ékesítették. Jung első elgondolása

szerint a bejárati rizalit ormát tympanonba levél és virágdísz közé ágyazott magyar és Pest város címerével egyesített pajzs fölé helyezett magyar szentkoronával akarta díszíteni. De kivitelre mélyebb értelmű, beszédesebb, szimbolikus tartalmú és művészibb elgondolású szobrászi dísz került a kapu fölé. A háromszögbe szerkesztett, keret nélküli szabad oromrelief közepén idősebb nő gondozás alá vesz elhagyatott, ruhátlan férfi beteget; baloldalt mankós agg koldus könyörög alamizsnáért rózsafüzért morzsolva, jobb oldalt szelíd arcú nő, ölében galambbal ül elmélázva pénzt ontó zsák mellett. A nem csekély szobrászi készségű, gondos megmunkálásával és művészi fölfogásával még mai megviselt állapotában is kiváló, de ismeretlen szobrász munkáját eláruló dekoratív plasztikának allegorikus alakjaiba tömörített szimbolikus gondolatsorozat félreérthetetlenül az épület alapításának céljára, hivatására, továbbá az alapítványtevő Pintérré és főleg Tauschnéra vonatkozik; sőt a középső relief valószínűen Tauschnét glorifikálja irtalmas szamaritánaként.

E kapudíszszel valószínűen egyidejűleg vagy nem sokkal később készült a kapu mellé a fájdalmas Máriával ékesített kőfeszület. Az összekötő épületszárnyból a földszinten bejáratot, az emeleten pedig a kápolna hajójába nyíló oratóriumpárt létesítettek a kórház és szegényház lakói számára. Későbbi kánoni vizsgálat följegyzéséből ismeretes, hogy az 1796. évi kórházépítés idején a kápolna három oltára is átalakításban részesült. A tudós Vályi András viszont azt említi (Magyar Országának leírása III. köt. 1799.), hogy a város 1797-ben újjátarta meg jelesen az egész kápolnát és ugyanekkor kistoronnyal és verőórával ékesítette azt. Ekkor kapta ugyanis a torony sisakjával együtt mai végleges alakját; a helytartótanács két harangot adományozott tornya számára; a szükségessé vált orgona számára pedig a bejárat fölött zenekarzat épült; végül a városi tanács egyházi öltönyökről és kegyszerekről gondoskodott, miáltal a kápolna a naponkinti misézéshez és ájtatosságokhoz minden szükségessel fel volt szerelve.

A kórház megnyitásával a Rókus-kápolna számára, amelyben eddig remeteség volt és az építkezés ideje alatt a misézés szünetelt, az egyházi hatóság megszüntetvén a remeteséget, beneficiaturát létesített és javadalmas rektort, illetőleg káplánt állított a kápolna hívei hitéletének vezetésére. Első beneficiatusa Magyar Optatus kapucinus atya volt, utána 1803 márciusától a kápláni tiszttet pesti polgár fia, nemes Juhász Nep. János nyugdíjazott csorna-premontrei kanonok töltötte be. A remeteség megszűnése után nemsokára, 1806 december 7-én a kápolna utolsó remetéje, András a szerviták kriptájában helyzetetett örök nyugalomra.

A kápolna Juhász alatt 1822 május 21-én megérte az első kánoni vizsgálatot. Ennek jegyzőkönyvi leltárából, ha vázlatosan is, kiviláglik annak belső fölszerelése és külső díszítése. Főoltára Szent Rókus és Szent Rozália tiszteletére azok közös képével, egyik mellékoltára a kereszten függő Megváltó tiszteletére Kálvária-szoborcsoportozattal, másik mellékoltára a loretoi Szűz Mária tiszteletére annak öltöztethető szobrával volt díszítve. Közepes minőségű, hatváltozatú orgonával rendelkezett. Szószék hiányában lelkésze az oltártól szónokolt híveihez. Kegyszerei között Krisztus keresztfájának, Rókus, Rozália, Sebestyén szenteknek becses

ereklyéit birtokolta. Az oltárok képein, 14 angyal faszobrán és 11 darab különféle szobron (Szent Imre és Szent László faszobrain) kívül gazdag képállomány függött a kápolnában, illetőleg annak különféle falhelyein: számszerint 38 darab festett kép. A sekrestyét is hat kép díszítette, míg az oratóriumban a négy evangélistának — a leltár szerint is igen régi keletű — képe volt látható. A barokk stílusú és legfeljebb 18. századi eredetű képeken kívül, amelyek részben megszüntetett szerzetesi templomok birtokából, részben magánosok adományából kerültek e kápolna tulajdonába, volt számos ezüst anathemája, fogadalmi ajándéka az egyes képekre illesztve.

Tornyában négy harang függött: a legnagyobbat a názárethi Jézus zsidók királya tiszteletére Bester (Csatkai szerint: Pfistermeister) János József öntötte Sopronban 1749-ben; súly szerint a másodikat szintén a názárethi Jézus zsidók királya tiszteletére Köchel János György öntötte Sopronban 1779-ben; a harmadikat Rókus, Sebestyén és Rozália szentek tiszteletére Kohl János öntötte Pesten 1763-ban a negyedik legkisebbel együtt, amelyen Landmüntzer Gáspár szerepelt mint templomatyja. Tetszetős főhomlokzatának díszítéséből e leltárszerű fölsorolás csak hat kőszobrot említ, amelyek középuitt az Immaculatát és Szent Rozália fekvő alakját, kétoldalt pedig Rókus, Sebestyén, nepomuki János és Borbála szenteket ábrázolták barokk hevületű mozdulatokkal. Pedig más, későbbi forrásból tudjuk, hogy a toronyemelet sarokvázás alsó párkányának a közepén a Sátánt küzdelemben letipró Mihály arkangyal nagyszerű szobra, továbbá Szent Borbálával párhuzamosan az oromzat evangéliumoldali csigavolutáján alexandriai Szent Katalin szobra, viszont nep. Szent Jánossal párhuzamosan a leckeoldali szélsőfülkében xaveri Szent Ferenc szobra is állott.

Mivel a kórház fejlődésével a kápolna híveinek a száma is megnövekedett, a kánoni vizsgálat után Rudnay Sándor hercegprímás a vizsgálat egyes bizottságának június 5-én fölvett jegyzőkönyve alapján a Rókus-kápolna beneficiumát a kórházépület területének belsejére nézve önálló plébániává léptette elő; azt keresztelési, esketési, temetési joggal ruházta föl és ebbeli ténykedéseire nézve függetlenítette a quasi-parochiát a józsefvárosi plébánia joghatóságától.

A kápolna később Wohldrann János plébánosban ügybuzgó lelkészt kapott, aki rövid idejű (1831—1835) plébánosi működése alatt a kápolna barokk belsejét, illetőleg annak berendezését modernizálni igyekezett. 1833-ban restauráltatta belsejét és a Sopronból származó két harang helyébe Schaudt András pesti harangművessel két harangot öntetett Szűz Mária és nepomuki Szent János, István király és Jakab apostol szentek tiszteletére. Ugyanez évben az egyik mellékoltár helyére özvegy Zollher Erzsébet adományából új mellékoltárt emeltetett, amelynek Pietà-képét Warschag Jakab festette. 1834-ben pedig Wohldrann a saját költségén a másik mellékoltár helyére új oltárt létesített, amelynek Szent Anna-képét Laccatari Demeter festette.

A két új, akkor modern mellékoltár mellett a fából készült régi, rozszant barokk főoltárnak a két mellékoltárhoz hasonló neoklasszikus stílusban való fölépítése elengedhetetlen szükségé válván, annak fölépítését a következő plébános, Samuel Alajos szorgalmazta 1837 tavaszán

Kölber Jakab, Kauser József kőfaragó és a kőműves-céh költségén; régi oltárképét azonban megtartotta és azt Warschag Jakab festővel restauráltatta; az új oltár megáldása 1837 május 15-én történt. A főoltár építésével egyidejűleg Samuel az egész kápolnát restauráltatta kívül-belül és nagy üvegszállárt is szerzett a hajóba. Mivel Pollack Mihálynak a kórház bővítésére 1836-ban készített tervén a szentély keleti apszis-conchája belsőleg még befejezetlenül szerepel, ennél fogva bizonyos, hogy a keleti apszist 1837-ben falazták be az új neoklasszikus főoltár építménye számára szolgáló egyenes síkú fallal, úgyhogy az eredeti cella trichora-szerű kápolnatípusból bent csak a déli homorú falú apszis, illetőleg concha maradt meg.

Mivel a rohamosan fejlődő Pest lakosságának szaporodásával elodázhatatlanná vált a szűknek bizonyult Rókus-kórházi épület bővítése, negyvenéves fennállása idején annak a Kerepesi-út mentén új szárnyal való folytatólagos építését Pollack Mihály építész terve szerint annak fia, Pollack Ágoston kezdte 1837-ben. Azonban az 1838. évi tavaszi árvíz, amelynek idején a kórházépület emeletei menedékhelyül is szolgáltak, megakasztotta az új szárnyépület építését. Az árvíz elöntötte a kórházépület földszintjét és még inkább a mélyebben fekvő Rókus-kápolna belsejét. Az árvíznek a kápolnában okozott kártevése egykorú följegyzések híján ismeretlen előttünk. A szemtanu Trattner János ugyan az 1838. évi árvízről »Jégszakadás és Duna kiáradása...« címen írott könyvében említi, hogy később a templom, t. i. a Szent Rókus-kápolna bedőlt; erre vonatkozólag azonban további adatokat nem ismerünk.

A kórház Kerepesi-úti szárnyépületének tervbevett építését csak 1839-ben folytatták, majd 1840-ben tető alá hozták és 1841-ben adták át rendeltetésének. A kórháznak e bővítő építésével kapcsolatban az árvízről megromlott kápolnának mind külsejét, mind belsejét alaposan kitararoztatta a városi tanács, sőt belsejének mennyezetére 1842-ben az akkor híres Wagner József falképfestővel megfestette e kápolna alapításának okát és építésének történetét. Mivel 1846-ban a nádor vezetése alatt működő Szépítési Bizottság a Kerepesi-út szintjét több lábnyi magasan feltöltötte, és emiatt a kápolna talapzata több mint két lábnyival a föld alá került, másrészt pedig a kápolna híveinek a száma is megnövekedett, új, tágasabb kápolna, illetőleg templom építésére gondoltak. Azonban a plébános buzdítására ez évben a kápolna bejárata elé csak ideiglenes, körülbelül 45 lélek befogadására alkalmas csarnokot építettek, amelyből ötfokos lépcső vezetett lefelé a mélyebben fekvő kápolnába.

A kápolnaépület belsejében ezután nem történt lényegbevágó átalakítás, bár szinte évtizedenkint kívül-belül renoválták. 1850 folyamán a használhatatlanná vált orgona helyére Komornyik Ferdinánd orgonaműves új orgonát épített gyűjtött összegből, amelyhez még a pesti református egyház is hozzájárult 13 forint 30 krajcár adománnyal. A kápolna elé épített csarnok azonban, mivel forgalmilag akadályt, esztétikailag pedig kifogásokat okozott, nemsokára lebontás alá került és a bejárat elé csak lejárati lépcsős kis tornác épült. A tornác fölépítése azonban a bejárat fölötti fülkében fekvő Szent Rozália kőszobrát követelte áldozatul, amelynek további sorsát nem ismerjük. Csak annyi bizonyos, hogy mindez legkésőbb 1867 előtt történt.

A kórház épületének fejlesztése Pest városának állandó gondot okozott. Így 1874-ben a kórházépület Gyöngytyúk-utcai főhomlokzatának közepére új főbejáratot építtetett, a kápolna melletti díszes bejáratot annak keskenysége miatt megszüntette, illetőleg ablakká alakíttatta át. Azonban a kápolna időközönkénti restaurálásai 1883-ban, 1893-ban erre a célra gyűjtött összegekből eszközöltettek. A Kerepesi-út talajszintjének emelése maga után vonta a kápolna elé épített tornác újabb felemelését is. A tornácnak e magasítása alkalmával a bejárat fölötti két középső fülkében állott Szent Rókus és Szent Sebestyén kőszobrait eltávolították a homlokzatról és a kórház udvarán állították föl azokat, de a szoborfülkék felső felét nem tüntették el. 1903-ban a mennyezetnek Wagner-féle megrongálódott és hulló állapotban levő freskóit restauráltatta a helyettes plébános Veszely Alajos. 1907-ben a főhomlokzaton még fennmaradt kővázáknak, továbbá Mihály arkangyal, Immaculata, Katalin, Borbála, nepomuki János és xaveri Ferenc szentek kőszobrainak az eltávolítását ajánlotta a székesfővárosi mérnöki hivatal; a székesfővárosi tanács engedve a javaslatnak, a főhomlokzat teljes plasztikai díszét még azon évben darabokra törve törmelékként elfuvaroztatta; azonban új szobroknak és vázáknak a föllállítását sem javasolta, mivel véleménye szerint a kórházi kápolnának a lebontása csak rövid idő kérdése.

A kápolna lebontása elmaradván, főhomlokzatának ékesítése végett a székesfőváros tanácsa már 1908-ban, pesti barokk szobrászatunk pótolhatatlan veszteségére elpusztult, illetőleg elpusztított szobrok és vázák helyébe Levisch Róbert szombathelyi szobrásznál új főhomlokzati szobrokat rendelt. Ezt a nyolc szobrot Levisch 1908 decemberére készítette el kőből, de a főhomlokzatra csak 1909 májusában helyeztettek el a következő elrendezésben: a torony alsó, illetőleg attikázó párkányára két térdelve imádkozó angyal közé karját áldásra kitérő Jézus szíve, a középső fülkébe Szent Rókus, a voluták sarkaira Szent József és páduai Szent Antal ölkében kisedő Jézust tartó, a két oldalfülkébe pedig Szent Rozália és paulai Szent Vince álló kőszobrai kerültek. A főhomlokzatnak csendes szemlélődés és vallásos áhítat hangulatába merült Levisch-féle szoborsorozata a müncheni Mayer művészeti intézet szentimentális sablon-szobrászatának a honi változata.

Az alacsony és kistérfogatú kápolna belsejében levő boltozati falfestmények a szárító szigetelés dacára a falak alsó részének nyirkossága és több más ok miatt annyira tönkrementek, hogy a boltozati vakolat hullása következtében Tihanyi Károly plébános 1912-ben teljesen tarthatatlanoknak minősítette a boltozati falfestményeket. Megmentésükre kísérlet sem történt. Mivel pedig a képzőművészeti bizottság a kápolnának új freskókkal való díszítését ellenezte, a kápolna falainak és mennyezetének festett díszét lemosatta a székesfőváros és mennyezetére Kurbel Józseffel 1913-ban neobarokk stílusú ornamentális díszítést festetett.

A háborút követő nyomorban a kórházépületre még nagyobb szükség lett, mint bármikor annak előtte. A lelki nyomor pedig a kápolna látogatottságát nemcsak fokozta, de a templomhiány e kápolnát környékének szükségtemplomává tette. Amikor a kórházépület területére plébániai joggal fölruházott kápolna körül Károly- és Múzeum-körúti, Sándor-

utcai, József- és Erzsébet-körúti, Wesselényi-utcai határral 1924 május 7-én megalakult az önálló Szent Rókus Plébánia Egyházközség, annak első gondjai közé tartozott, hogy legalább átmenetileg plébániatemplomhoz illő díszet nyújtson a kápolna belsejének. A kápolnának már említett nyirkossága és poros füstössége miatt ismét tönkrement boltozati és diadalívi festett díszét újjal pótolta, amelyet 1925-ben Szelle Andor teljesített kazein-festéssel barokk plasztikus ornamentális díszítés között. Majd a hiányzó harangok pótlására irányult a figyelme és három harangot rendelt Szlezák László harangművesnél. A harangok szentelését Csernoch János hercegprimás végezte 1926 május 16-án. A kápolna belső nedvességének ellensúlyozására létesített szellőztetők dacára annak belső falfestése ismét pusztulni kezdett; ezért mostani plébánosa Krizs Árpád szorgalmazására 1930-ban a megviselt belső falfestés helyére Leszkovszky György új ornamentális és diadalívére új figurális festménydíszet festett; ugyanekkor pedig Kopp Ferenc két üvegfestményes ablakot készített a hajó számára. 1931 október 4-én a kápolna hajójában az egyházközség hősi halott fiai emlékére Krisztus bronzfejjel ékesített márvány emléktáblát leplezett le, amelyet Papp József szobrász alkotott.

A barokk stílusú kápolna főhomlokzata két-két ión-rendszerű pilaszterrel tagolt; zárópárkánya fölött volutás attika közvetíti az átmenetet a négyzet alaprajzú, egyemeletes, pilaszterekkel szegélyezett, órával felszerelt és bádognakulással fedett toronyhoz. Különböző az ismert szobrok kölcsönöznek szerény külsejének ünnepi vonást. A kápolna oldalfalait csak lizenák tagolják. Keskenyebb és a hajónál jóval alacsonyabb szentélyének evangéliumi oldalához sekrestye csatlakozik.

Belseje téglánalaprajzú, háromablaktengelynyi hosszú hajóból, haránthosszú, négyszögalaprajzú egyablaktengelyes szentélyből áll. A szentélyt és a hajót diadalíves, dongaboltozatos szakasz köti össze, amely eredetileg a kápolna bejárati előcsarnoka volt. A hajót boltsüveges, kosáriréses dongaboltozat fedi, amelyet párkányos pilaszterfejek mintegy konzolokon nyugvó hevederek osztanak három mezőre. A hajó bejárati szakaszában a toronytartó két pilléren nyugszik az orgonakarzat; ehhez a följárat a kórház felőli összekötő szárnyépület oratóriumából vezet. A karzat kisméretű, neoreneszánsz stílusú szekrényes orgonája 1902-ből származik Rieger Ottó gyárából (Opus 926).

Külön figyelmet érdemel szentélye, amely eredetileg hármas lóhere alakú, alaprajzilag centrális elrendezésű építményként önmagában szolgált fogadalmi kápolnául. Keresztboltozatos középterébe nyílt nyugatról a bejárati előcsarnok, délről és északról egy-egy homorú apszis-fülke, keletről pedig az oldalapszisoknál nagyobb sugarú félköríves, mélyebb apszis, oltár számára. A szentély, északi és keleti apszisától későbbi átalakítás folytán megfosztva, időnkre csonkán maradt. Az alaprajzilag ritka típusú szentélynek eredeti alakjára való rekonstruálása esztétikai, kegyeleti és műemlékvédelmi követelményeknél fogva időszerű feladat.

A szentély műmárványozott főoltárát sarokpilléres menza, köralakú kupolás tabernákulum és ión pilaszteres tympanonnal díszített keretfőlépítmény alkotja. Az 1837-ben épített főoltár tabernaculumának ajtajára illesztett töviskoszorús Krisztus bronzreliefje Oswald J. műve 1931-ből.

Az empire stílusú főoltár olajfestésű képe a barlangban fekvő Szent Rozáliát és fölötte álló Szent Rókust ábrázolja. Ez a kép a kápolnaalapítás idejéből valónak látszik; kontár restaurálásokban és többszörös átfestésben részesülvén, bizonyos hibákkal jutott el időnkre. Csak szakszerű restaurálás tárhatná föl eredeti tulajdonságait, hiszen átfestés következtében Szent Rókus húséges kutyájának csak a két hátsó lába látszik. A főoltár mellé gyámköveken falra alkalmazott Szent József és Szent Vince színes gipszszobra a müncheni Mayer-intézetből való.

A hajó két mellékoltárának építménye szintén empire stílusú; föl-építményük keretébe Warschag és Laccatari olajfestményeinek helyére tájékozatlanul az Immaculatának és Jézus szívének a müncheni Mayer-intézetből származó színes sablon-szobrai vannak állítva, míg Warschagnak a Pietàja, amely a krisztinavárosi templom Schwartz festette Pietájával együtt közös azonos előkép nyomán készült és Laccatarinak, a külön festőnek legérdekesebb ismert műve, amelyen a leányzó Mária szülei társaságában, égből alászálló Gábor arkangyallal van ábrázolva, a kápolnához vezető folyosóra került. Legfőbb időszzerű követelmény, hogy e képek visszakerüljenek a mellékoltárokra. Az empire oltárokat összhangzóan egészíti ki a velük egykorú egyszerű faszószék.

A barokk architektúrában empire berendezés között erősen szembe-
tűnő a diadalív oromfalának a falfestménye, amely Leszkovszky kompozíciójában Szent Rókust ábrázolja beteggyógyító munkája közben; az apoteozisül festett falkép hátterét a pesti Rókus-kórház és kápolna képezi. A hajó két ablaka István király és Imre herceg üvegfestményével ékes. Régi képállományából figyelemre legméltóbb alkotás a hajó leckeoldali falába ágyazott Mária kegykép, továbbá Szent Klára nagyméretű és Márk evangélista festménye; mind ismeretlen provenienciájú 18. századi alkotás. Külön várostörténeti fontosságú fogadalmi képe az oratóriumban függ: Szentháromság védelme alatt 1838. évi árvízi mentést ábrázol; Warschag Jakab festő műve.

Ötvösművei közül érdemes munka az 1760-ból származó, Rókus—Rozália—Sebestyén szentek tiszteletére rézből trébelt barokk-rokokó kehely, továbbá az 1771-ben ezüsből trébelt, talpán Rókus—Rozália—Sebestyén szentek reliefjeivel díszített barokk-rokokó kehely; mindkettő helyi ötvös jelzetlen munkája. Finomműví 1866-ból származó ezüst pacificaleja Goszmann György ötvös alkotása. Neogotikus stílusú, Péter—Pál—Mária szobrocskáival díszített ezüst monstranciája Szemian Ágost ötvös műve.²⁾

A szerény Rókus-kápolnához, történetének, sorsának, alakjának, földbe-süllyesztett állapotának, sőt föltehető jövőjének számos vonása révén hasonló a budai régi Szent János-kórháznak, jelenleg Bp. Szföv. Dunajobbparti Szeretetotthonának *nepomuki Szent János kápolnája* (II. Margit-körút).

E kápolna létesítését a pestisbetegek számára e tájékon 1710-ben a város által emeltetett szükségkórház, majd később bővített szegényház tette szükségessé. Építése a városi tanács szorgalmazására polgárok adományainak, alapítványainak a fölhasználásával a hercegprímás által 1729 júliusában adott kápolnaépítési engedély ellenére csak 1735 május 10-i alapkőletétellel indult nepomuki Szent János tiszteletére. Az alapkőbe

különféle szentek relikviáival együtt Boldog Margit ciliciumának ereklyéjét is elhelyezték. Tervezte és építette az 1719-ben budai polgárrá lett sankt-floriani származású Kayr Mátyás kőművesmester. Építése serényen haladt, úgyhogy augusztus 4-én tornyocskájában már megszólalt a Zehenter Antal öntötte két harang, amelyek közül az egyiket a következő szöveg díszítette: Dum resono ex Pomuc Sanctum laudabo Joannem. Fiat ut in Sanctis Gloria Summa Deo. Ita volente Magistratu Budae, et tribuno Kramerlauf contribuyente 14: Julij 1735. A befejező munka közben, 1735 szeptember 6-án halt meg 46 éves korában Kayr. A kápolna fölépült azon év őszére. És bár a városi tanács már november 5-én kérelmezte annak benedikálását, megáldása csak 1736 február 6-án ment végbe.

Mint különálló épület a várfalon belül 1828-ig állott fenn. A városi tanács ugyanis a mellette levő kisméretű ispotálynak és aggápoldának emeletes kórházzá és szegényházzá való fejlesztését határozván el a különálló kápolnának az épületbe való beolvasztásával, annak építését 1818—1820 között Boulandt József építőmester tervező s végrehajtó munkájával kezdte, majd 1828 őszén Ekermannal folytatta a kápolnának az emeletes épületbe való foglalásával, amely évben épült a kápolnának két oszlopon nyugvó orgonakarzata, 1829-ben pedig főhomlokzati kised tornyának lebontása után a kápolnát elrejtő kórházépületnek körüli oldalhomlokzata. 1863-ban készült főbejáratának mostani kapukerete (Gangusch István kőfaragó műve); később a Margit-körút talajszintjének emelésével a kápolna küszöbe a föld szintje alá kerülván, lépcsős fatornácocskával látták el főbejáratát. A kápolna 1932-ig szolgált a régi Szent János-kórház egyházául; ez évben az épület kórházjellege megszűnt a benne létesített Bp. Szfőv. Dunajobbparti Szeretetotthon véglegesítésével.

Az egyemeletes épület pilaszteres tympanonos középrizalitjába foglalt kápolna főbejárata a Margit-körútra nyílik; kápolnajellegét külsőleg a bejárat fölötti fülkébe 1829-ben faragott nepomuki Szent János kőszobra s az épület nyeregtetejére illesztett kised harangtornyocska jelzi (benne Mihály arkangyal és az Immaculata reliefjével díszített, 1878-ban Walser Ferenc öntötte harang és Henszler János által 1864-ben készített óra); szentélye azonban az épület udvarán szabadon áll. Hosszanti elrendezésű barokk belseje haránt téglány alaprajzú karzatos előcsarnokból, hajóból és szentélyből áll, amelyekre pilaszteres pillérek nyugvó keresztboltozatok borulnak, míg félkörű apszisát negyedgömb kupola fedi. Az egységes öblű csarnokkápolnának ablakos apszis elé állított fafaragású barokk főoltára Szent Anna és Szent Joachim, továbbá az oromzati Szentháromság faszobraival együtt 1735-ből, dobogójának tévesen aquincumbeli rómainak tartott mozaik padlója a 18. század végéről, nepomuki Szent János megdicsőülését ábrázoló olajfestménye, amelyet Mertz János budai születésű festő festett, 1801-ből való. Mellékoltárának Kálváriát alkotó faszobrai 1748-ból, ez oltár alapítása és szentelése idejéből valók; vérehulló Mária olajfestménye, amely változata a krisztinavárosi plébánia-templom főoltári kegyképének, továbbá viaszfigurákkal díszített piramis párja 1771-ből, ez oltár átalakítási évéből származik. Dór rendszerű oszloppáron nyugvó orgonakarzatán neogotikus szekrényű orgonával rendelkezik, amelyet lovag Ország Sándor és fia orgonakészítő alkotott 1893-ban.

A pilaszterek kőkonzoljaira helyezett Immaculata, József, Rókus és Sebestyén szentek színezett faszobrai, amelyek 1740 tájáról valók, beható figyelemre érdemes alkotásai a budai barokk szobrászatnak. Az orgonakarzat alatti falfülkében levő megostorozott Krisztus színezett faszobra 1760 körüli változata annak a híres csodatevő délbajor szobornak, amelynek tiszteletére a délbajorországi Wiesben csodálatos szépségű búcsújáró templomot építettek. Följegyzésekből ismert képállományának sorozatából egyetlen képe maradt időnkre: a római Santa Maria Maggiore-templombeli úgynevezett Fekete Madonnának 1763-ból való másolata. Végül nevezetes a kórházépület belső udvari lépcsős följáratának oldalfülkéiben lévő angyalpár kőszobra; mindkettő lábánál fölíratos (SALUS INFIRMORUM és REFUGIUM PECCATORUM) pajzsot tart; az angyalpár az 1713-ban felavatott budavári Szentháromság-szoboremlekről való, amelynek szobrai Ungleich Fülöp szobrász készítette. Az angyalpár azonban csak 1714-ben készült el a többi talapzati szoborral együtt. A Szentháromság-szoboremlekk lépcsős talapzatának eltávolítása alkalmával a városi tanács 1828—1829 folyamán a talapzat összes szobrait értékesítette. Mivel ez emlékmű talapzati szobrainak ismételt árverésén nem talált vevőre e kőszoborpár, a városi tanács 1829-ben a kórházi lépcsős följárat díszítésére ajándékozta azt.

Ez a kápolna, amely nepomuki János szenttéavatásának évében, 1729-ben indult hercegprímási engedély alapján a megvalósulás felé, számos mozzanatból ítélve, a hívek állandó tiszteletét bírta, sőt kézzel-kézzel járt, szájról-szájra szállt ama németnyelvű ének, amelyet még 1821-ben is nyomattak a hívek épülésére: *Gesang zum heiligen Johann von Nepomuk, welches in Armen Haus gesungen wird* (Ofen, gedruckt bey Anna Landerer 1821). Budán különben mint folyamparti városban szinte a visszafoglalástól kezdve általános tiszteletnek örvendett a Moldva vizébe fojtott nepomuki János vértanu, a titoktartás hőse. E tisztelet csakhamar szoborral való megörökítésben nyert kifejezést, mégpedig nepomuki Jánosnak szenttéavatása előtt. Eltekintve a várbeli Szentháromság-szoboremleken (1713) szentek között való szereplésétől, éppen e szegényház és lövölde környékére a városi tanács már 1717 május 7-én nepomuki Szent János szobrának a létesítését határozta el a meg nem nevezett szobrásznak 20 és kőfaragónak 23 forintnyi, lehetőleg még lealkudható díjazást ajánlván. E szobor ügye ezután sem a tanácsülésben, sem a városi számadásokban nem szereplvén, fölállításának idejére más körülményekből kell következtetnünk.

Ez a szobor ugyanis eredetileg a mai Görgey-utca, akkor még fejlődés alatt levő utca torkolatának középtengelyi végében állított föl a szegényház és Baitz János Kristóf későbbi polgármester telke, illetőleg háza között. Ez az utca 1718 június 12-én kelt telekkönyvi följegyzésben már »Johannes Nepomucen Gasse« néven szerepel. E szerint ez utca elnevezése a szóbanlevő nep. Szt János szobra nyomán alakult, amely szobor tehát így 1717 második felében vagy 1718 első felében állított helyre. Ezzel szemben Miller J. E. F. kézirati *Historiographiájában* azt állítja: nep. Szt János szobrát a szegényház közelében Baitz polgármester a saját költségén állíttatta, és pedig 1721-ben. Az évszámban Miller tévedhetett;

ez évben lett Baitz polgármester; ezért kötötte a szobor emelését ez év-számhoz. Hogy az utca neve tényleg e szobortól származott, bizonyosság reá a Buda városáról 1733-ban megjelent útmutató leírás, amely szerint: »zeiget.... der Weeg..... durch die anstossende S. Nepomuceni-Gassen von diesem Heiligen schoen anstehender Ehren-Saulen und Statua so benennet, an das Arme Haus....« Hogy pedig nep. Szt. János szobra tényleg a róla elnevezett utca torkolatában állott eredetileg, bizonyosság reá a Bp. Szfvv. Levéltárban (Acta cam. 1798. 30. sz.) levő, e városrésze-ről 1798-ban készült helyszínrajz.

Baitz († 1726) végrendeletileg nem gondoskodott e szobor fenntartásáról. További sorsáról Luprecht vízivárosi plébános Liber Memorabilium című kéziratából értesülünk; e szerint 1777 folyamán egy pékmester a szobor oszlopának törzsére csillagalakú mécses-t készíttetett. Amikor azután 1818—1820 között a Szent János-kórház és szegényház mai főhomlokzati képerre épült, a nep. Szt. János szobor az utca torkolatából a Szent János-kórház nyugati főhomlokzata elé, mostani helyére állíttatott föl. A meg-rongálódott szobrot oszlopostul a székesfőváros 1928-ban eltávolíttatta és helyébe pontos kőmásolatot faragtatott Putz János szobrászsal, és egy névtelen az elnyűtt csillagalakú mécsesről új mécses-t csináltatott hozzá.³⁾

A pesti Szent Rókus- és a budai nep. Szent János-kápolnánál kissé nagyobb terjedelmű *Szent Flórián-kápolna* (II., Fő-utca 90.) magánember sírkápolnájaul épült; alapította a bajor származású, Budán megtelepedett és 1723 március elsején polgárrá lett Christ Antal pékmester, akinek teteme a hajó közepén latin feliratú sírkő alatt nyugszik. A Víziváros Fő-utcájának északnyugati végén 1700-ban kezdett épülni a polgári kórház. Melléje később a városi tanács kápolnát akart építeni, de szándéka anyagiak híján meghiusulván, a jómódú és kegyeslelkű Christ saját költségén fogott kisterjedelmű kápolna építéséhez 1750 június 30-án. Kápolnája, 1753 tavaszára fölépülvén, megáldatott Szent Flórián napján és föoltára 1754 április elsején konszekrálta a pékek tűzvész ellen védő patronusának, Szent Flóriánnak a tiszteletére. A jól fölszerelt kápolna azonban nem elé-gítette ki Christ jámbor lelkét, és ezért nagyobb méretű kápolna építésére határozta el magát.

Ennek megtervezését és fölépítését Christ rábízta Nöpauer Máté építőmesterre. Alig indultak meg az új kápolna építésének az előmunkálatai 1759 tavaszán, amelyeknek első fizetési részleteit még Christ személyesen teljesítette, május 15-én 68 éves korában elhunyt Christ (1691—1759). Vagyonát végrendeletileg az épülő kápolnára hagyományozta; végrendeleté-nek végrehajtójául, továbbá az épülő kápolna befejezőjéül és a kápolna fölött rendelkező patronusul a budai városi tanácsot jelölte ki. Kívánsága szerint a hajóban örök nyugalomra elhelyezett teteme fölött a kápolna 1760 nyarára fölépült; július 3-án már litániát tartottak benne és július 30-án a vízivárosi jezsuita superior már misét mondott benne. Azonban belső fölszerelésének és berendezésének az elkészítése eltartott 1770-ig Eberhardt Antal és Weber József Lénárt szobrászok, Falkoner Ferenc és Wagenschön Ferenc festők közreműködésével, mégpedig Nöpauer tervei és Kögl Ádám vízivárosi jezsuita plébános tartalmi irányítása alapján a következő időrendben.

1760 júniusában Staudinger János budai orgonaműves a zenekóruson hat változatú orgonát épített. Majd Fries Gáspár asztalos elkészítette a két mellékoltár és a főoltár nyers faépítményét. Erhard József asztalos elkészült a lépcsős szószékkel, amelynek plasztikai díszítését Eberhardt Antal szobrász végezte el. Ugyancsak Eberhardt szobrász kifaragta a főhomlokzat Balázs és Miklós püspök szentjeinek kőszobrait, és augusztus elseje körül a főhomlokzat középső fülkéjébe elhelyeztetett Szent Flóriánnak Weber József Lénárt szobrász készítette kőszobra. 1761-ben Eberhardt szobrász befejezte a főhomlokzat váza- és címer-díszét, majd Weber szobrász elkészült a zenekarzat, illetőleg az orgona szoborműveivel, köztük legnevezetesebb művével, a hárfázó Dávid király faszobrával. 1762-ben dolgozott Weber a két mellékoltár szobrain és befejezte a xavéri Szent Ferenc mellékoltár két puzdrás szerezcsenjének a faszobrait, míg Eberhardt a mellékoltárok dekoratív plasztikáján dolgozott. 1764-ben Falkoner Ferenc festő a két mellékoltár négy képét festette meg, illetőleg befejezte. 1766-ban Weber elkészítette a Szent József mellékoltárnak páduai Antal és nepomuki János álló szobrait, továbbá a főoltár Lőrinc, Péter, András és Donát szentjeinek szintén álló szobrait és valószínűen rákövetkezőleg a főoltár oromzatának a szobrait a Szentháromsággal együtt. A berendezés festését, aranyozását, foglalását Pichler Sebestyén és Grüner (Krenner) György végezte, akik közül az utóbbi 1769-ben a főoltárt is befejezte. A főoltár képrámáját Fries Gáspár, annak faragványdíszét Weber szobrász készítette, míg a belevaló Szent Flórián olajfestményt Kögl a vízivárosi Szent Anna plébánia-templom függőképeinek az alkotójánál, Wagenschön Xav. Ferenc bécsi festőnél rendelte meg, aki a képpel még 1769-ben elkészült, de az olajfestmény csak 1770-ben illesztetett a főoltárra.

A kápolna bár szerény, de művészi fölszerelésével 1786-ig szolgált a polgári kórház szentélyeül. II. József ugyanis ez évben megszüntette a polgári kórházat. Majd a következő években a kápolna északi oldalának területén katonai kórházat építtetett, amely a 19. század második felében katonai laktanyává lett. Amíg a Flórián-kápolna az érintett kórházaknak mintegy szolgálatában állott, a fennmaradt számadások szerint időről-időre szerény gondozásban részesült és bár takarékosan ugyan, de némi kegyes-állományra is tett szert kegyes hívek adományából. Később magára maradván, mostoha viszonyok közé került: belsejében kegyetlen feledés sorvasztó nyomai mutatkoztak, külsejét pedig kikezdte az enyészet. A Fő-utca talajszíntjének emelésével föld alá került, úgyhogy főbejáratát megfelelően magasítani kellett. A világháborúban tornyának réz sisakja is hadicélokra leszedetett. Mondjuk meg őszintén: a századforduló körüli évtizedek barokk ellenes művészeti fölfogása nem ismerte föl annak sem művészeti értékét, sem várostörténeti jelentőségét, ezért sorsára bízta.

A világháború után a székesfőváros (a kápolna emléktáblája szerint) 1920-ban a Flórián-kápolnát átadta a budai magyar görögkatolikusoknak. Ez alkalommal belső berendezése a görögkatolikus rítusnak megfelelően módosult. Mindenekelőtt belső szobordíszje eltávolított; annak nagy része régiségkereskedelembé jutott, míg később szorgalmazásomra a vízivárosi Szent Anna plébánia-templom raktárában maradt szoborművek letétként

és általam különböző tulajdonban megtalált szobrok megváltás útján a Bp. Szfőv. Múzeumba kerültek. Ezidőszerint csupán a főoltár Szentháromság csoportjának két alakja (Hekler A. gyűjteményében) és a xavéri Szent Ferenc mellékoltár két puzdrás szerecsenje (ismeretlen birtokban) képez magántulajdont. A székesfőváros 1924-ben a főoltár Szentháromság csoportjának helyére Szentháromság képet és a főoltár Wagenschön-féle Szent Flórián képe helyére, amely később szintén a Bp. Szfőv. Múzeumba került letétként, másolatot készíttetett Túry Gyula festővel. A teljesen kiküszöbölt Szent József mellékoltár Falkoner-féle oltárképe a vízivárosi Szent Anna plébániatemplom tulajdonában van, alexandriai Szent Katalint ábrázoló szintén Falkonertől származó oromképe viszont a Bp. Szfőv. Múzeumban letét. A régi orgona teljesen megsemmisült, csak a szobrai menekültek meg értékesítés útján az elpusztulástól; így legújabban az orgonának hárfázó Dávid király szobra a Bp. Szfőv. Múzeum tulajdonává lett. Több képe pedig nyomtalanul elveszett.

A kápolna új hivatásához szorgalmazott 1924. évi restaurálás, ideiglenes megoldásaival, amelyek közé tartozott a főoltár hátépitményének ikonosztázissá való átalakítása, oldalszárnyainak prothesisekké való fölhasználása és a boltozatoknak rokokó utánzatú ornamentális festése Lohr Ferencről, éppen nem történt a műemlékvédelem szellemében és éppen ezért sem a kápolnát nem emelte eredeti régi művészi színvonalára, sem új fényre nem derítette azt. Megfosztva sok díszétől évről-évre vedlettebb szint öltött. A magyar görögkatolikusok egyházközsége pedig szegény volt ahhoz, hogy saját költségén alapvető restaurálást kezdeményezhetett volna; áldozatkészségéből 1927-ben harangot öntetett Szent Flórián tiszteletére Szlezák Lászlóval, párjával 1881-ből való harangjának, amelyet Oetl Antalné öntetett Walser Ferencsel a szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária tiszteletére.

Buda és Pest polgári barokk művészetének, illetőleg emlékeinek elfogulatlan ismertetésével fölkellett érdeklődés a figyelmet reáterelte e fonnyadó műemlékünkre is. És a székesfőváros eléggé nem dicsérhető áldozatkészsége a Flórián-kápolna teljes restaurálását határozta el. Mindenekelőtt a föltöltések során a járda vonala alá majdnem egy méter mélységbe süllyesztett kápolnatestet műszaki, egészségügyi és esztétikai szempontból Fridrich Lajos műszaki főtanácsos saját hidraulikus módszerével 1937 február 8-a és 20-a között 140 centiméterrel fölemelte. Majd Wälder Gyula műegytemi építész tanár tervei szerint megindult belsejének renoválása és boltozatainak stukkóval való díszítése. A stukkódíszes neorokokó keretek közé festendő freskókra kiírt pályázat bíráló bizottsága 1937 szeptember 22-én Medveczky Jenő festőművészt bízta meg a boltozati falképek megfestésével, aki feladatát tartalmilag megváltoztatott kartonjai szerint 1938 tavaszán teljesítette. Amikor Wälder megvált a restaurálás irányításától, Brestyánszky Tibor építész tervezte meg neobarokk stílusban a prothesiseket, imazsámolyokat, padokat, gyóntató és sekrestyeszékerevényeket, papi stallumokat és más farészleteket; egy velencei üvegkristály csillárt és két fali gyertyatartót pedig a gróf Karátsonyi hagyatékból dorogi Farkas Ákos szfőv. tanácsnok és Balogh Bálint esperes-plébános vásárolt a kápolna díszítésére. A kívül-belül műemlékvédelmi

gonddal restaurált kápolna előcsarnokának falába két márvány emléktábla illesztetett; ezek szövege részletesen megnevezi az egyházközség vezetőit és e restaurálás szereplőit. A restaurálás azonban költségfedezet híján nem cserélte ki a toronynak háborús ínségből csak zöldre mázolt vasbádoggal fedett sisakját, amely anyagánál fogva alkalmatlan művészi hatás keltésére, ezért annak rézlemezzel való fedése elengedhetetlen feladat. Az új köntösbe öltöztetett kápolnát 1938 május 22-én ünnepélyes mise keretében Balogh B. esperes plébános áldotta meg. A székesfőváros folytatólagosan Medveczky festőművészre bízta az imázsamolyok, a prothesisek és mellékoltárok képeinek megfestését, amelyek Jézus születését, Krisztus halálát, a csodatevő pócsi Máriát, Szent Józsefet, páduai Szent Antalt és lisieuxi Szent Terézt ábrázolják.

A Fő-utca házsorának vonalában álló kápolnaépület barokk típusú, rokokó hangulatú főhomlokzata egyenes síkú, tornyos középrizalittal lép ki az utca vonalából, oldalszárnyai pedig homorú felületű fallal húzódnak vissza a sarokig. A saroklizenákkal belső mezőkre mélyített főhomlokzat középrizalitját kőkeretű bejárat és ablak, oldalszárnyait egy-egy fülke élénkíti mélabús Szent Balázs és Szent Miklós püspökök kőszobraival. Az egyszerű vízszintes zárópárkány felett kétoldalt homorú falú, homorú zárópárkányú, rokokó sarokvázás attika simul a főhomlokzatot befejező négyszögalaprajzú toronyhoz, amelyek alsó szakaszát Szent Flórián lázasan nyugtalan kőszobrával ékes, gazdag kiképzésű fülke, felső emeletét finom keretű faredőnyös ablak, fölötte rokokóstílusú levélornamentika és rokokó kapitellű sarokpilaszterek teszik változatossá, játszi könnyedségűvé. Toronysisakja duzzadó párnatagból, tompasarkú nyakpárnás gúlával sudárosodik a gombos vaskeresztig. A nyeregtes, vakolt falú templom oldalfalai csak keretelt ablakokkal tagoltak; északi oldalán levő ajtókeret emlékeztet csak arra, hogy valaha a mellette állott kórház udvarából ez ajtó szolgált a kórház lakóinak a kápolnába való bejáratul. Szentélye pedig alacsony sekrestyével zárul.

Hosszanti elrendezésű belseje zárt előcsarnokból és fölötte emelkedő háromnyílású, falazott és középpütt kidomborodó mellvédű zenekarzatból, továbbá kétszakaszos, boltsüveges dongaboltozatú, téglányalaprajzú hajóból, végül haránt téglányalaprajzú csegelyes függőkupolájú és homorú zárófalú szentélyből áll, amelyhez annak homorú falába nyíló bejáratnál négyszögalaprajzú, alacsony boltsüveges dongaboltozatú sekrestye csatlakozik. A belső architektúrának egyetlen régi díszítő plasztikai eleme a pilasztereknek csigavolutákból, tojáslécből és levélfüzérből szerkesztett stukkó kapitelljei; boltozatait pedig az utolsó restaurálás rokokós stukkó ornamentuma díszíti. A boltozatok stukkó keretei közé festett freskó a szentélyben a Getsemani-kert fája alatt alvó apostolok mellett alászálló angyal vigasztaló kelyhével halálra készülő Jézust ábrázolja az áruló Júdás vezette fegyveres csapattal, a diadalíven a Jópásztort és a négy evangélistát, a hajó első szakaszában István és László király között a Heléna császárnétól megtalált Szent Keresztfa földmagasztalását, a második szakaszban pedig Imre és Erzsébet között a Konstantinápolyt megmentő Boldogságos Szűz Mária dicsőítését. A két utóbbi freskó sarkaiban meg vannak örökítve e kápolna legutóbbi restaurálását előkészítő férfiak arcképei: az

egyiken dorogi Farkas Ákos tanácsnok, Balogh Bálint esperes plébános, Vaszkó Endre az egyházközség világi elnöke, a másikon Terbócz Imre szföv. törvényhatósági bizottsági tag és Fridrich Lajos szföv. műszaki főtanácsos. A rendkívül élénk színezésű és erőteljes alakokkal telített freskók meg a boltozat fehér, filigrán stukkó keretdísze között megállapítható az egymásnak ellentmondó, sőt ártó ellentét, amely két különböző művészi fölfogás díszharmonijából ered.

A szentély közepén áll a barokk koporsóalakú, fából faragott és márványutánzatra festett főoltár új tabernákulum-ormával. Mögötte emelkedik a régi főoltárnak megújított hátépitménye, ikonosztázisul szolgálván a Bp. Szföv. Múzeumból visszaszerzett Wagenschön-féle Szent Flórián apotheózisát ábrázoló festménynek és fölötte a Túry festette Szentháromság oromképnek. A hajóban a diadalív leckeoldali falához fából épített xavéri Szent Ferenc mellékoltára lényeges vonásaiban azonos a főoltár nagyobb terjedelmű keretarchitektúrájával; az oltárkép, amely Palcko X. Ferenc képének Bartolozzi metszete nyomán változatként a haldokló xavéri Szent Ferencet és az oromkép, amely Szent Orsolyát ábrázolja, Falkoner Ferenc festőtől való. Az eltávolított Szent József mellékoltár helyére a régi eredeti szószek van illesztve; mellvédjének homlokoldalát a magvető példabeszédes alakjának alkalmazott fadomborműve díszíti rokokó keretben; a relief Eberhardt A. szobrász műve. A hajó közepén a padló alatt nyugszik a kápolnaalapító Christ teteme a következő szövegű és az alapító halálának évét, 1759-et rejtő kronosztikonos sírközlappal fedve: ANTONIVS CHRIST CIVIS HVIAS ET PISTOR SPECIALIS ZELATOR EXSTRVCTOR ET FVNDATOR ECCLESIAE SANCTO FLORIANO CONSECRATAE IVGITER QVIESCIT. A berendezés többi tárgyai az említett évi restaurálás új eredményei.⁴⁾

Míg a 18. század folyamán a kor vallásos fölfogásához híven a két testvérvárosban is inkább önálló szentélyek és kápolnák épültek a lakosságot érő csapások leküzdésére és melléjük csak későbbben épültek esetleg emberbaráti intézmények, addig a 19. században maguk az emberbaráti intézmények léptek homlokterbe és ezek keretén belül létesültek kápolnák, mint a lelki élet ápolásának az eszközei és nem mint fogadalmi emlékek. Ilyen intézmény volt az első között a Pest város tanácsa alapította *József-fiúárvaház* (VIII. Üllői-út 76.).

Pest város tanácsa 1837 június 2-án elhatározta, hogy a dunaparti két testvérváros és különösen Pest fáradhatatlan fejlesztője, József nádor szerencsés fölgyógyulásának emlékére a Dorion József János, Gonitz György János és Boráros János által tett alapítványok fölhasználásával közadakozásból helybeli árva fiúk számára nevelőintézetet emel és azt a nádor nevére Josephinumnak nevezi el. A nádor beleegyezésének birtokában a közönséget adakozásra szólította föl a városi tanács, majd gróf Festetics Antalnak a Ludovika-akadémia közelében fekvő nagyterjedelmű kertjéből telket kért ez árvaház céljára. A nemeslelkű gróf nagylelkűen 3600 négyszögölnyi területet ingyen ajánlott föl e kérelemre. Festetics példája üdvösen hatott a polgárság áldozatkészségére, amelyet azonban az 1838. évi árvíz óriási kártevése csökkentett. Emiatt az árvaház létesítése halasztást szenvedvén, csak 1839 márciusában került sor az épület tervének a szer-

kesztésére. A tervet Pollack Mihály 1840 júniusára készítette el ingyen, és a tanács június 16-án azt kivitelre elfogadta, azonban a Szépítési Bizottsághoz fölterjesztett terveket fia, Pollack Ágost szignálta.

Az árvaházépület alapjainak az ásása 1840 július 25-én kezdődött abban a biztos reményben, hogy a városi Szépítési Bizottság szintén jóváhagyja a tervet, amint az augusztus második felében be is következett. Az óriási téglányalaprajzú, belsőudvaros, udvar körül zárt folyosós, főhomlokzatilag 27 ablaktengelynyi szélességű, ezzel párhuzamos északi szárnyának közepéből tekintélyes belsejű, emeletes galériával övezett, kétkupolás hajójú és félköríves szentélyű kápolna hatalmas rizalitjával kilépő, kétemeletes épület nagyarányú tervével szemben a magisztrátus az árvaházi alap józan mérlegelése alapján egyelőre az árvaház (Gólyautca és Üllői-út sarkára eső) nyugati harmadának az építését szorgalmazta. Az alapkö letétele Mária Dorottya nádorné és három gyermeke jelenlétében 1841 június 19-én történt. Az épület egyharmad részére szorítókozó építkezés 1842 őszére fejeződött be. Tíz árva fiú föl vételével pedig 1843 március 19-én, a nádor nevenapján ment végbe a Josephinum fiárvaház ünnepi megnyitása; ez alkalommal áldotta meg Miskolczy Márton főszentelt tinnini püspök az intézetnek Üllői-úti főhomlokzati második emeletének belső udvari sarokszobácskájában ideiglenesen hevenyészett kápolnát Szent József és Szent István király tiszteletére.

A kápolna, amelynek istentiszteletein részt vett a környék lakossága is, háromszori helyváltoztatással szükségmegoldásként 1886-ban mai helyiségébe, az északi udvari szárny második emelete sarokszobájának sekrestyéül való fölhasználásával a mellette levő terembe került. Közben az épület északi udvari szárnya 1874-ben háromablaktengelynyi, majd 1890-ben az eredetileg nagyszabásúnak tervezett kápolna helyén folytatólag hatablaktengelynyi terjedelemben bővítettett; ezzel elérte az északi szárny tervezett terjedelmének kétharmadát és e csonka, azaz befejezetlen állapotban maradt időnkre.

A főhomlokzatilag (az Üllői-útra) háromablaktengelyes, arkatúrárs díszű sarokrizalittal és ötablaktengelynyire kiépített kétemeletes épület folytatólag kerítéssel van berekesztve, amelyen belül a terep parkszerűen rendezett. A park elején József nádor bronz mellszobra áll, amelyet Tóth István szobrásznak 1918-ban készített és az árvaház tulajdonában levő gipszmintája nyomán 1930-ban állíttatott a székesfőváros Liber Endre tanácsnok, később alpolgármester, ez intézetnek 1885—1896 között volt növendéke javaslatára. Nem messze tőle áll a vasszerkezetű harangláb, amelyben Hornung József harangöntő által öntött harangpár függ. Az egyik harang, amelyet Szent István király korona-főhajlásának reliefje ékesít, 1845-ben, a másik harang pedig, amelyet a kised Jézust ölében melengető Szent Józsefnek reliefje díszít, két évvel utóbb, 1847-ben készült.

Az északi udvari szárny második emeletének Gonitz, Dorion, Boráros alapítványos, Staffenberger István és Szaszovszky József árvaházi tisztséget viselt emberbarátok márvány emléktábláival díszített folyosójáról vezet bejárat a kápolnába, amely téglányalaprajzú, vízszintes mennyezetű, az oltár mellett két ablakkal megvilágított terem. Elejét

fából készült két oszlopon nyugvó orgonakarzat foglalja el. Csillagos egű mennyezetének díszes keretén belül a sarkokat ostyás kehely, Veronika kendője, a Hit-Remény-Szeretet jelvényei és a kínszenvedés eszközei díszítik. Két ablakát a Jézust nevelő Szent József és koronáját Mária oltalmába ajánló Szent István király üvegfestménye tölti ki angyal- és evangélista-fejekkel ékesített keretben; az üvegfestmények Forgó és társa művei. Az egyszerű, csak pilaszterekkel szerényen ékeskedő faoltár fölött erdős úton áthaladó Szent Családot ábrázoló olajfestésű kép függ, amelyet Jakobey Károly festett 1869-ben. A kápolna másik titulus-képe István királyt ábrázolja, amint koronáját Mária oltalmába ajánlja; az élénk kompozíciójú, romantikus történeti fölfogású képet Peschky (Peschke) József festette 1845-ben s ajándékozta oltárképül; magyar címerrel és koronával ormozott ráámáját pedig Klopfinger János ajándékozta egyidejűleg; az olajfestmény költői fölfogásával, lényegesre szorító tartalmi szerkezetével, finoman síma festési technikájával és a koronázási jelvényeknek hűségére törekvő ábrázolásával történeti festészetünknek eddig figyelemre nem méltatott jelentős emléke, Peschkynek egyik főműve. Az oltár mellett ismeretlen eredetű későbarokk faszoborpár áll; az egyik szobor feszületes női, a másik könyörgő férfiszentet ábrázol. Mária és Erzsébet családias jellegű képe a párisi Louvre Murillo-féle festményének a másolatváltozata 1862-ből. A kápolna kisebbigényű szentképein kívül (Krisztus föltámadása 1859, Rózsafüzérés Mária 1869, Szent Anna 1873, Őrzőangyal), amelyek környékbeli hívek adományai, külön figyelmet érdemel egy kisméretű transzparenskép: fehér selyemre fekete hajszálakkal hímezett, túrajzolású Krisztusfej, amelyet Carracci képe nyomán Gurahontzi Remekházy Mária készített 1841-ben. Izléses, finom empire kivitelű nyolcágas, serpenyős, antikizáló mécsekkel díszített, aranyozott facillárja az intézetalapítás idejéből származik.

Az igazgatóság helyiségében levő intézeti jótévkök arcképeiből kiválik: Boráros János olajfestésű (restaurálást igénylő) képe, Donat János Dániel műve 1822-ből, (ez arcképről Grabovszky Athanáz másolatot festetett 1825-ben a dunaparti görög-macedón hitközség számára Kaergling Tóbiás festővel), József nádor olajfestésű képe, valószínűen Einsle Antal műve 1832-ből, az ülő Deák Ferenc teljesalakú képe, Györgyi Alajos műve 1861-ből és Thék Endre gipsz mellszobra Telcs Edétől.⁵⁾

Pest város különböző szegényeinek ügyét intézményesen az 1817-ben alakult Nőegylet vette módszeres pártfogásába önkéntes dologház, kisdédóvó, szegényház és hályogos vakok gyógyintézetének felállításával. A Nőegylet később ez intézeteket a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudván fenntartani, József nádor fölszólítására 1833 folyamán Pest városa hatósági kezelésbe vette át ez intézményeket a hályogos vakok intézetének kivételével. A városi hatóság később a kisdédóvó árváit a Josephinumban helyezte el. Az önkéntes dologház pedig 1848-ban megszűnt, míg a kényszerítő dologház 1844-től 1874-ig működött különálló intézményként. Így csak a szegényház maradt fenn a Nyár-utcai városi épületben, amely a szegények szaporodásával fiókéntet nyitott a Főherceg Sándor-utcában, majd a Diófa-utcában. Mivel csakhamar e három intézet is kevésnek bizonyult, azok különböző helyen való fekvése pedig nemcsak kezelési

nehézségekbe ütközött, de a fentartás költségeit is növelte, új központi szegényház létesítése vált szükségessé. Ezért a városi tanács I. Ferenc József és Erzsébet 1854 április 24-én kötött házasságának örök emlékére egy új szegényház létesítésére még az uralkodói frigy megkötése előtt április 12-én hozott egyhangú határozatot azzal a tervvel, hogy az új szegényház az uralkodó nejeről Elisabethinumnak neveztesék és benne Szent Erzsébet védelme alatt kápolna emeltessek. E határozat alapján keletkezett a mai *Szfőv. Erzsébet Szeretetotthon* (VII., Alsóerdősor 7.).

Elejtven a Főherceg Sándor-utca és Zerge-utca sarkán építendő szegényházépület tervét, amelyhez még 1853-ban Brein Ferenc és Wagner János építőmester készített egy-egy tervet, 1854 június 20-án a Wagner-féle tervnek Hild József által módosított vázlatát fogadta el a városi tanács a Dohány-utca és Erdősor által határolt mai telken való kivitelre. A résztvevő mestereknek 1854 szeptember 21-én történt szerződésével Wagner János építőmester vállalatában megindult a főhomlokzatával a Marhavásártér, ma Rózsák-tere felé néző szegényház építése, úgyhogy 1856-ban a gyámonczok, azaz ápolásra szoruló szegények már elfoglalhatták az épület derekát. Az egyemeletes épület földszintjén létesített kápolna berendezése 1858-ra maradt és azon év november 19-én áldatott meg. A hátrafelé nyúló oldalszárnyakkal tervezett épület zárókövét 1866 február 27-én helyezték el I. Ferenc József és Erzsébet királyné jelenlétében a főbejárat előcsarnokának (ma az apácák ebédlőjének) falába.

Az ápolásra szoruló szegények számának növekedésével a fővárosi bizottság közgyűlése 1876 júliusában elhatározta a szegényház Hild tervezte oldalszárnyainak folytatólagos kiépítését, amelyeknek módosított tervét Máltás Hugó osztályvezető mérnök tanácsai szerint Czigler Győző építész készítette. A Dohány-utcai szárnyba már 1877 novemberében átköltöztek a fiókéntézetekből az úgynevezett áponczok. Az intézet Péterffy Sándor-utcai szárnya pedig 1881—1882 folyamán épült föl. Az ápolást 1893 áprilisától paulai Szent Vincze Szeretet Leányai végzik, akik csakhamar módosították az 1858-ban létesített kápolna berendezését.

Az egyszerű neoreneszánsz stílusú szegényház, újabban elnevezett Szeretetotthon Rózsák-terére néző főhomlokzatának földszintjén Hild által kiképzett kápolna négy ablaktengelynyi hosszú, téglányalaprajzú, kosárvés dongával boltozott terem. Eredeti berendezésének legtöbb tárgya idővel részben kiselejteződött, részben elkallódott. Neoromán stílusú, oszlopos menzájú, háromfülkés fölépítményű faoltára 1895-ből való, készítette gráci lazarista fráter József. Az oltár oszlopos fülkéibe állított Jézus szíve és paulai Szent Vince színes faszobra tiroli faragóműhely műve, Marillac Lujzát ábrázoló színes gipszszobor Máriahegyi János sablonja. Az oltár mellé neoromán stílusú fatalapzatokra famennyezetek alá (Oberbauer A.) állított Immaculata színes gipszszobor Ch. Pillet párisi műhelyéből, Szent József színezett faszobra pedig tiroli faragóműhelyből való. Falaira konzolokon alkalmazott szobrai közül Szent Erzsébet és Szent Lipót színezett faszobrai a müncheni Mayer-intézetből valók, Jean Gabriel Perboyre színes faszobra párisi műhelyből való sablon, Labouré Katalin és lisieuxi Teréz színes gipszszobrai Máriahegyi János műhelyéből valók.

Ötvösművei közül egyik ezüst kelyhének empire stílusú talpa és nodusa 1827-ből való, amelyet az elhunyt Schlechta Jakab városi szószóló fogadalmából neje Klára készíttetett. A dologházból idekerült ötvösművek közül érdemes munkák: ezüst örökmécs, Goszmann György pesti ötvösműve 1844-ből, ajándékozta nemes Simonyi Borbála asszony; empire stílusú ezüst monstranciája, szintén Goszmann Gy. műve 1845-ből, készült Patisz Károly, Sárossy József, Szántófy Antal és Steindl Károly adományából; finom kivitelű ezüst pacificaleja, valószínűen Müller György pesti ötvös műve 1846-ből, felajánlotta Kren Sebestyén és Rozália. Újabb keletű ezüst kelyhe Englisch Vitus ötvös érdemes alkotása. A kápolna sekrestyében függő olajfestményt, amely Jézust, a Jópásztort ábrázolja, amint megfélemedett juhnyáját megvédi a támadó farkasokkal szemben, Warschag Jakab festette és a dologháznak Schaffer József pesti választópolgár ajándékozta 1844-ben.⁶⁾

A *Szent István-kórház* (IX., Gyáli-út 1.) az egyesített főváros ama nagy kórházépítési programjának az első alkotása, amelyet 1876-ban három új kórház építésére kiírt pályázattal megindított. A programot Gebhardt Lajos kórházi igazgató készítette. És a főváros törvényhatósági bizottsága 1880 október 27-én Hauszmann Alajos műegytemi tanárt megbízta pályanyertes tervei alapján e kórház építésének a foganatosításával és művezetésével. Építése 1881-től 1885-ig tartott; a kőműves munkák építőmestere Kéler Napoleon volt; a kőfaragómunkákat Hauszmann Sándor kőfaragó végezte; a főépület díszítő terrakotta szobrászműveit Marchenke Vilmos szobrász készítette, a bejárat fölötti kőszoborcsoportot Kiss György szobrász alkotta. A kórháznak betegek számára való megnyitása 1885 augusztus 25-én történt. A kórháznak Szent István király nevére való elnevezését az 1894. évi 849. kgy. számú határozat rendelte el.

Az ápolást 1885-től végző paulai Szent Vince Szeretet Leányait 1919 márciusában a proletár-diktatúra elűzte a kórházból; a kápolnát azonban néhány önfeláldozó alkalmazott a kommün alatt is rendben tartotta. 1926 júniusától az ápolást a Sopronból meghívott Isteni Megváltó Leányai végzik, akiknek gondjaira van bízva a kápolna.

Hauszmann eredetileg a bejáratot főépület mögött elterülő középkerthő tengelyébe különálló, centrális elrendezésű, kupolás kis templomot tervezett, amelynek kivitele azonban elmaradt. Így ideiglenes megoldásul a főépület északnyugati sarokrízalitjának három földszinti szobája rendeztetett be sekrestyének, kápolnának és lelkeszlakásnak. Később a sekrestye és kápolna együvé olvasztatott egységes kápolnateremmé.

A neoreneszánsz stílusú, sajtolt téglafalú bejáratot főépület földszinti középső részéből és kétoldalt emeletes szárnyépületből áll. Oszlopos bejárata fölötti tetőattikáját kőszoborcsoport díszíti, amely a bénákat és betegeket gyógyító vigasztaló Krisztust ábrázolja. Középső homlokfalát kétoldalt 3—3 terrakotta medaillon díszíti Haffner Mihály, Piskovics János, Windisch Lipót, Pólya József, Flór Ferenc és Kovács Sebestyén Endre volt fővárosi, illetőleg Rókus-kórházbeli neves orvosok domborművű arcképeivel.

E főépület sarokrízalitjának földszintjén elhelyezett kápolna téglányalaprajzú, öt abtaktengelynyi hosszú terem. Vastraverzekkel mezőkre osztott mennyezetét vallásos jelképek festett sorozata, oldalfalait tíz angyal

stilizált lebegő szárnyas alakja díszíti, kezükben feliratos szalagot tartva a következő részekre bontott szöveggel: AVE MARIA/GRATIA PLENA/GLORIA/IN EXCELSIS/DEO/ET IN TERRA/PAX/HOMINIBUS/BONAE/VOLUNTATIS. E faldíszítést a székesfőváros a kórház fennállásának félszázados évfordulójára festette Leszkovszky György festőművésszel a kápolnának 1935. évi renoválása idején. Az alapítás idejéből származó, használatban levő főoltára neogotikus stílusú faalkotás; főlépítménye három fülkéjében Szent Imre, Jézus szíve, magyar Szent Erzsébet színezett gipsz szobrai állanak. A főoltár mellett kétoldalt használaton kívül levő két kisebb oltár hasonlóan neogotikus stílusú; az egyiknek a fülkéjébe az Immaculata, a másikkal a fülkéjébe Szent József szobra van illesztve. Oldalfalaira István király, magyar Margit, páduai Antal szentek szobrai vannak alkalmazva. Összes szobrai Máriahegyi János műhelyéből való sablonok.⁷⁾

A Szent János-kórház (XII., Hieronymi-út 1.) telepe a főváros 1887. évi határozata alapján létesült az elavult és szükségleteknek megfelelően már nem módosítható régi Szent János-kórház tehermentesítése végett. A további terjeszkedés területi lehetőségeivel fölépült kórház Új Szent János-kórház néven ment át a köztudatba. Tervezte Barcza Elek főv. mérnök; építését vezette Könyöki Károly mérnök. Első pavillon-épületei, köztük az ápolást végző Szent Vince apácák kápolnás pavillonja 1895—1898 folyamán épült; a kórház ez első pavillonjainak a fölavatása 1898 augusztus 2-án történt. Mivel a kórház lelkeszsége 1923-ban plébánosi jogokkal fölrüházott önálló lelkeszséggé lett, a kórház területén új egyházközség szerveztetett, és a kápolna nyilvános jellegét öltött, ezért a hívek befogadása végett szükségessé vált a kápolna belsejének bővítése. A kápolna hajójának a szentély felé való kibővítése és új szentély építése 1926 folyamán ment végbe Gattaringer Oszkár építész terve szerint Kübl Emil építőmester végrehajtó munkájával.

A bejáratú pavillon mögött, amelynek külső homlokzati oromzatát két angyal között nepomuki Szent Jánosnak, e kórház védőszentjének a szobra (Köllő Miklós szobrász műve) díszíti, a középső épületsor második pavillonjának a közepén emelkedik a templomszámba menő kápolna. A földszintes vöröstégla épületet középen támpilléres toronytest rívalítja szimmetrikusan két szárnyra osztja. A három változatos emeletből fejlődő torony nyolccoldalú bádoggúla sisakkal fedett. A pavillon toronyalatti lépcsőháza és előcsarnoka szolgál bejáratul a neoromán stílusú kápolna belsejébe, amely téglányalaprajzú hajóból és félnyolcszögű gotizáló szentélyből áll. A hajó vízszintes mennyezete faragott díszű harántfagerendákkal tagolt; a gerendák közeit ornamentális festésű téglány-rekeszek töltik ki; a gerendák konzoljai között fríz fut medaillonokba festett vallási jelképekkel. Emeletes zenekarzata a lépcsőházas előcsarnok felett pilléres triforiummal nyílik a hajóba; a mennyezet mintájára fából készült mellvédje pilléreinek romános kapiteljei saroklevelek közé faragott apácafejekkel ékesek. A félkörű diadalívvel nyíló keskeny szentély boltsüveger bordás boltozattal fedett; a bordák közötti mezőket növény és madár ornamentika, a boltsüvegek mezőit medaillonokba foglalt vallási jelképes festett sora borítja.

A szentély neoromán stílusú faoltár-menzájának tabernákulumát arkádos fülkék övezik; tetején Szent Vince (párisi műhely) és nepomuki Szent János (Mayer, München) szobra között az Immaculata (párisi műhely) színes szobra emelkedik. A hajó faoltárai román oszlopos menzából és ciboriumból állanak; ciboriumuk tetején Jézus szíve (sanktulrichi műhelyből való), Szent József (Mayer, München) színes faszobra áll. A főoltár az alapítás idejéből való; tervezte Könyöki Károly 1897-ben, készítette Ruprich Károly. A mellékoltárok 1905-ben készültek a főoltár stílusában, míg szobraik 1902—1903 folyamán szereztek.

A kápolna diadalívének falmezejét nagyméretű falfestmény díszíti, amelyen a különféle testi-lelki betegségben-nyavalyában sínylődők tömegei fordulnak-járulnak a mennyei dicsőségben áldva trónoló Krisztus felé; alant a betegek népes csoportját egyfelől paulai Szt. Vince, másfelől Marillac Lujza enyhíti Krisztus felé irányuló bizalommal (1928—1929). A hajó levél- és virágmustrás oldalfalainak közepét fülkébe és triptychonba szerkesztett falfestmények borítják. A fülkékben magyar Szent Erzsébet és Marillac Lujza álló alakjai (1928), a triptychonokban népes jelenetek vannak festve; az egyikben István király udvara jelenletében Máriának oltalmába ajánlja a koronáját, országát (1930), a másikon László király sziklából vizet fakaszt szomjas seregének (1932). A kórus mellvédje alatti falcikkelyek a magyar állami és székesfővárosi címert tartó angyallal ékesek; a kórus hátfala elliptikus keretbe foglalt Szent Cecilia zenélő jelenetének falfestményével díszes (1933). Mindezeket a freskókat a megjelölt években Leszkovszky György festő festette.

Az előcsarnok keresztelőhelyiségének a bejáratát kétoldalt egy-egy liliomos angyal (Kacziányi Aladár fest. 1931), a bejárat fölött keresztelési jelenet (Hranszky Ilona fest. 1931) kiterjedelmű falfestménye díszíti. A sekrestye két olajfestésű függőképe rendkívül változatos, hegy-völgy, vízpart-erdő alkotta hatalmas tájkép előterében lejátszódó kisméretű vallásostárgyú jelenetet ábrázol; az egyikben keresztelő János hirdeti Krisztus eljövételét, a másikon xavéri Ferenc haldoklik; e heroikus tájképek a németalföldi festészet 17. századának a közepére látszanak utalni; a kápolna 1908-ban kapta ajándékba.⁸⁾

A Szent János-kórház fiókkórházául épült vele egyidejűleg a *Szent Margit-kórház* (III. Bécsi-út 132.); Ludwik Endre és Tatai Adolf kórházi igazgatók elgondolása szerint tervezte Barcza Elek, építését vezette Könyöki Károly mérnök. A kórház működését Irsai szerint 1897 november elsején kezdte meg. A földszint északi rizalitsarkának szobájában 1898 folyamán berendezett kápolnának a berendezése a proletáruralom idején idegen kezekbe jutott; mai egyszerű berendezése nagyrészt hívek adományából került össze.

A sajtolt sárgatégglából neoreneszánsz stílusban kiképzett egyemeletes kórházépület kápolnája kétablaktengelynyi hosszú, négyszögalaprajzú szoba. Fából faragott, neogotikus toronyfialékkal ékesített főoltárának három mennyezetes fülkéjében Mária szíve és Jézus szíve színes gipszszobra között Szent Margit színes gipszszobra (Máriahegyi János műve) áll.⁹⁾

A *Szent László-kórházat* (IX. Gyáli-út 5—7.) a ragályos és hevenyfertőző betegek számára Patrubány Gergely tiszti főorvos és Gebhardt

Lajos volt kórházi igazgató útmutatása szerint Kauser József építész tervezte a főváros megbízásából. A bejárati főépületből és fedett folyosókkal összekötött nyolc pavillonból álló kórház épült 1892—1894 folyamán; megnyílt 1894 november 8-án. Az ápolást végző paulai Szent Vince Szeretet Leányainak clausurája és kápolnája eredetileg a bejárati főépület emeletén volt. 1911 folyamán négy új, azonos típusú földszintes pavillon épült; ezek közül a ma 17. számmal megjelölt pavillonba 1915 tavaszán költöztek át az apácák és az épület közepében két teremből álló kápolnát rendeztek be; ennek a megáldása 1915 májusában történt.

1919 tavaszán a proletáruralom az apácákat kiűzte a kórházból és a kápolnát megszüntette; felszerelését azonban néhány vallásos lelkületű alkalmazott az elpusztítás elől elrejtette és a kápolnát a diktatúra bukása után ismét berendezte. E kórházzal a mellette 1898—1899 folyamán épült Szent Gellért-kórház később egyesítettén, a székesfőváros 1921-ben a Szent Gellért-kórház külön elnevezését megszüntette és az egész kórháztelepre egységesen a Szent László-kórház elnevezést állapította meg. A kápolnát a székesfőváros 1933 nyarán renováltatta; ekkor belsejét ornamentális festéssel, két ablakát pedig üvegfestménnyel díszítette; 1937-ben a kápolna két helyiségét egységes teremmé olvasztotta a választófal elbontásával és másik két ablakát is üvegfestménnyel díszítette.

Az egykor apáca-ápolónők lakásául szolgált pavillon helyiségei most különféle rendeltetésű segédhelyiségekül használatnak a középen fekvő kápolna két termének kivételével. A téglányalaprajzú, sík mennyezetű négyablaktengelynyi hosszú kápolna mennyezete négyszögletes rekeszekre, oldalfalai lizenákkal neogotikus mezőkre vannak festve; a mennyezet kaszettái és a falak körül futó friz medaillonjai vallási, egyházi, Jézus kínszenvedésére és Máriára vonatkozó jelképekkel vannak díszítve. Az oltár mögötti falon lángnyelves szegélyű aranymandorlában a Szentháromság falfestménye ékeskedik, míg a falak alsó szegélyét festett függönymotívum borítja. A falak festését Zsadányi János festő végezte 1933-ban, aki négy ablakhoz kartonokat is tervezett. E kartonok alapján az ablakok üvegfestményeit, amelyek e kórház két patrónusát, Szent Gellért püspököt és Szent László királyt ábrázolják mellképben, Kopp Ferenc üvegfestő készítette 1933-ban; Szent Imre és Szent Erzsébet üvegfestményeit pedig 1937-ben.

A kápolna első alapításának idejéből származó, fából készült, fehérre festett, kék betétekkel díszített, aranyozott faragványos, neogotikus stílusú oltárának fialés fölépítménye három fülkéből áll, amelyekben Szent István király, a Szeplőtelen Szűz, Szent László király színes gipszszobrai állanak. Mind e szobrok, mind a kápolna falaihoz konzolokra illesztett Jézus szíve, Szent József, páduai Szent Antal színezett gipszszobrai részben Schwihalek Lajos, részben Máriahegyi János műhelyének a termékei; liseuxi Szent Teréz hasonló jellegű szobra Schmidt és Heckner szobrászcégtől való. Szent László király daliás álló alakját ábrázoló olajfestmény Nagy Ernő festő műve 1909-ből. Szent Imre herceg álló alakjának bronz domborműve Szódy Szilárd szobrász alkotása 1930-ból.¹⁰⁾

A kamaraerdei Bp. Szfv. Szeretetőthon (XI. Kőérberki-dűlő 15877.

hrsz.) céljára a székesfőváros a Löser-féle nyaralótelepet vásárolta meg és alakította át. A Szeretetotthon 1913-ban létesült szegény aggok menhelyéül. A 16 épületből álló telep apácáknak főépületének egyik szobáját 1920-ban rendezték be a Szent Vince apácák kápolnává, amely azon évben nyílt meg; majd 1922-ben kétszer akkorára bővítették ki a kápolnát, amely nyilvános jellegű.

Kis terjedelménél és szobából alakított szükségjellegénél fogva ideiglenesnek szánt kápolna téglányalaprajzú terem, amely szentélyfalával a főépülethez kapcsolódik, különben a többi oldalról szabadonálló földszintes helyiség. A paulai Szent Vince tiszteletére benedikált kápolna oltára neogotikus stílusú; kétoszlopos menzából, tabernákulumból és három, Szent Vince, Immaculata, Marillac Lujza szobraival ékesített fülkéből áll; a faoltárt Hegyesi János iparművész terveszerint a z Ecclesia Rt. készítette, 1931-ben; színezett gipszszobrai Máriahegyi János sablonjai. Az oltár melletti Jézus szíve és Szent József szobrai viszont Folly József szobrásztól valók. Boldog Labouré Katalin apotheozisát ábrázoló olajfestésű kép Papp József műve.

Különálló vasszerkezetű haranglábjának Szent István király és páduai Szent Antal tiszteletére Szlezák László által öntött két harangja 1925-ben készült. A Szeretetotthon ligetében álló hangulatos Mária-émlék nyolcoldalú talapzaton emelkedő, zsindeyes gúlisakkal tetőzött, fogastarajos nyakörvvel díszített kőoszlop; rácsos fülkéje Mária szíve szobrával ékesített; az oszlopon levő véset szerint emeltette M. L. 1905-ben.

Az anya-, csecsemő- és a gyermekvédelem céljára a székesfőváros a népjóléti minisztériumtól vette át a XII. ker. Hidegkúti-út 107. számú telepet és azt a kormányzó hitvesének a nevére *Bp. Szfőv. Horthy Miklósné gyermekotthonának* nevezte el, majd megfelelő átalakítás után 1929 december 3-án nyitotta meg a kormányzói pár jelenlétében. Az eleinte árvaházzal, majd átmeneti otthonul, később gyermekotthonul szolgáló intézet nevelő munkáját a Keresztes Nővérek végzik. Az ő clausurájuk számára a főépület emeletén szükségessé vált kápolna létesítése, amelynek megáldása Schuler Alajos akkori igazgató közlése szerint 1930 március 19-én történt.

E gyermekotthon kápolnája két ablaktengelynyi hosszú, téglányalaprajzú terem. Kis terjedelme miatt az apácáknak a kápolnával szomszédos és vele ablak útján összeköthető ebédlője szolgál a bennlakók számára az istentiszteleten való részvétel helyéül. Bár a kápolna Szent József tiszteletére van benedikálva, neoromán stílusú faoltára fölött levő olajfestmény a kisdedekkel foglalkozó Jézust ábrázolja (Mészáros Anna festménye). Az Immaculata, József, páduai Antal és lisieuxi Teréz szentek színes gipszszobrai Máriahegyi János műhelyéből valók. Keresztúti stációképei Gerhard Fugel kompozícióinak müncheni heliogravürjei.

A *Bp. Szfőv. Erzsébet Leányárvaház* (XI. Szent Imre herceg-útja 29—31.) változatos utat tett, míg mai otthonába jutott. A Josephinum fiárvaház hatása alatt szegény árvaleányok számára alapított és Erzsébet királyné nevére elnevezett Erzsébet leányárvaház 1861 december 24-én nyílt meg az akkori Gyár-utca és Kétszerecsen-utca sarkán állott Csicsmanczay-féle házban. Innen 1865 áprilisában átköltözött a Gyár-utcai Stoffer-féle házba. Rövidesen e ház is szűknek bizonyulván, a Vasel Alajos

építész tervezte és Roch János városi mérnök által az akkori Háromdob-utca és Erdősor sarkán (ma Rottenbiller-utca 50. sz.) épített házba 1871 július 30-án költözött át mint végleges intézeti házba. Ennek ünnepélyes zárókövetétele 1872 április 12-én történt Erzsébet királyné és I. Ferenc József király jelenlétében.

A Rottenbiller-utcai házból 1931 szeptember elsején költözött át a Szent Imre herceg-útja mentén fekvő mai házába, amelyet a székesfőváros a Notre Dame de Sion apácáktól vásárolt meg e leányárvaház céljaira. Ezt a kétemeletes apácarendházat 1909—1910 folyamán építette Reischl Ferenc és Gusztáv építészek terve szerint Sturm Károly. A Notre Dame de Sion apácák 1930 június 20-áig lakták e házat; e napon a székesfőváros vette át, majd az új célnak megfelelően átalakíttatta. A benne létesített kápolna a Szűz Anya tiszteletére 1931 szeptember 13-án részesült benedikálásban.

A kápolna az épület hátsó részének keleti kiugró szárnybeli földszintjén fekszik. Téglányalaprajzú, két hosszanti oldalán színes üvegű ablakokkal megvilágított vízszintes mennyezettel lezárt terem, amelynek hét pillérrel elválasztott és félkörű boltívekkel áthidalt evangélium-oldali folyosója mellékhajót képez struktív okokból. Északi utolsó ablaktengelyének fapódiummal fölemelt és fakorlattal elzárt részeszentélyül szolgál, amelynek hátfala ötosztatú keretbe foglalt gobelin-szövettel van borítva. Ez előtt áll a fából faragott, barnára pácolt és részben aranyozott neogotizáló stílusú oltár; ennek tabernákulum fölötti ormát az Immaculata, két szárnyát pedig Szent József és lisieuxi Szent Teréz színezett gipszszobrai díszítik; az oltár készült 1910-ben; szobrai újkeletűek, Máriahegyi János sablonjai. Az oltár mellett külön állványon áll Jézus szívének színezett gipszszobra (Máriahegyi műve) és magyar Szent Erzsébet színezett faszobra (Hoppel János 1891. Budapest).

Képei közül figyelemreméltó: Urunk színváltozásának kisméretű gobelinképe (Helmer Fer. pesti polgár ajándéka) és magyar Szent Erzsébet selyem-és gyöngykitelű képe; mindkettő 1880 körüli időből való. Egy akvarel vázlata Jézus szívét és sienai Szent Katalin jelenlétében Szent Domonkosnak rózsafüzért nyújtó Máriát ábrázolja. Don Bosco olajfestésű képét, amelyen az Ég királynőjének pártfogásába ajánlja a köréje sereglő gyermekeket, festette Márton L. 1935-ben.¹¹⁾

A székesfőváros 1928 április 26-án hirdetett pályázatot a X. ker., Maglódi-út 89. számú telkén építendő szeretetotthon, menhely tervére. A pályázaton Szabolcs Ferenc építőművész kapott tervére kiviteli megbízást, aki a telek közepére különálló templomot is vázolt tervén. Később a szeretetotthon eszméjének elejtésével az elfogadott terv kórház céljára módosult; majd a kormányzó országlásának tízéves jubileumára az ő nevére *Székesfővárosi Horthy Miklós-kórház* nevet nyerte. Építette Teleki—Katona—Varjas építőmesterek vállalata 1930 július 25-étől 1932 tavaszáig. Költség híján elmaradt temploma helyett szükségmegoldásként a törzsepület földszintjének délnyugati sarkában alakított kápolnát 1932 május 27-én a bíboros hercegprímás szentelte föl. A kórház pedig június 21-én nyílt meg. A Szabolcs tervezte törzsepület mellett, amelynek Lavotta-utcai földszinti sarka van berendezve kápolnául, a teleknek ezzel párhuzar-

mos sarkában épült a tüdőbetegek számára szolgáló kórházépület Maróti Kálmán terve szerint.

A kápolna téglányalaprajzú, vízszintes sík mennyezetű terem, amely oszlopon nyugvó lapos mennyezetgerendával hajóra és szentélyre van osztva. A szentély evangéliumi oldalához oratóriumhelyiség fűződik, amely a szentély mögött levő sekrestyébe vezet. Mennyezetét a hét szentség életfájának szimbolikus ábrázolása díszíti, amely a négy evangélista és az isteni bárány szimbolumaiban gyökerezve a teremtő Atya Isten áldókezelével és a megszentelő Szentlélek-galambbal kezdődik és végződik. A szimbolikus dekorációt tervezte Nagy Sándor, akinek tervei szerint készítette Bukova Lajos az ablakok stilizált felhős, napos üvegfestményeit. A Szabolcs tervezte és Fischer András készítette oltár mögött levő falat hármas ábrázolású secco falfestmény borítja oltárképpül szolgálva : középtűt vár tövében terebélyes fa alatt Szent Erzsébet betegeket gyógyít és szegényeket istápol ; az egyik szárnyképen stigmatizált Szent Ferenc a nap, az ég felé emelkedik a habokból, a másik szárnyképen a megdicsőült liliomos és töviskoronás Boldog Margit áll tövisen, kezében az alázatos szerénységet jelképező vödörrel. A triptychont Nagy Sándor festette 1931-ben.

A Jézus szíve, Immaculata, József és páduai Antal szentek színezett gipszszobrai Máriahegyi János műhelyéből valók. A kápolnához vezető folyosó sarkában áll e közkórház védnökének, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzónak fehér márvány mellszobra, amelyet Szentgyörgyi István készített.¹²⁾

*

E vázlatban azokat a székesfőváros területén belül most is használatban levő szentélyeket, kápolnákat tettük tanulmány tárgyává, amelyek Buda és Pest, illetőleg Budapest székesfőváros alapította kórházak és emberbaráti intézmények lakóinak a lelki üdvét szolgálták, illetőleg szolgálják. A 18. századi kápolnák mind különálló épületek voltak mint fogadalmi teljesítmények, amelyek egy-egy mellettük keletkezett intézménynek szentélyeivé lettek. Módszeresen átgondolt, szervesen központiá szerkesztett kápolnája azonban csak az invalidus-háznak volt, természetesen azért, mert Széchényi György esztergomi érsekprímás elegendő alapítványt tett építésére. A sok épülő templom mellett azonban a két testvérvárosnak, illetőleg polgárságának már nem telt ilyen, mondjuk monumentális megoldásokra. És jellemző, hogy amikor a 19. században, sőt még a legújabb időkben is az építőművészek terveikbe beleszerkesztették centrális szentélyeiket és templomaikat — az egyetlen új Szent János-kórház kápolnájának a kivételével — pusztán anyagi fedezet híján nem valósíthatták meg azokat. Ezért csak szükségmegoldások jöttek létre, amelyek művészi tervezés híján a liturgikus követelményeknek is alig felelnek meg. A 18. századi kápolnáknak barokk architektúrájukban megvan a jövőjükét biztosító gyökerük vagy legalább művészettörténeti — ha szerény — jelentőségük, a többinek ideiglenes, szinte stílusmentes szoba- vagy teremszerűsége azonban rí a művészi megoldás után. Betegszobának alkalmas terem még nem szentély, kór- vagy tanteremnek megfelelő helyiség még nem

kápolna. Ezek az alapszervi hiányok-hibák teszik művészi liturgikus szempontból teljesen jelentéktelenné a szobakápolnákat, amelyek fölszerelésében és berendezésében azonban számos művészi értékű tárgy akad művészi környezetet keresve. Amint a test nem nevelhető pótlékanyagokkal, úgy a lélek sem fejleszthető művészi hangulatú benyomások nélkül. Amit az elődök meg nem valósíthattak inségből, azt az utódoknak kell pótolniuk áldozatkészségből.

Schoen Arnold

¹⁾ Buda város tanácsülési jegyzőkönyve 1710. és 1717. évből. Templomszámadások 45. Szent Rókus-kápolna számadásai a Bp. Szföv. Itárban. — Historia Soc. Jesu Budae... 1686... 1736. a M. Nemzeti Múzeumban. — Historia Domus PP. Sti Augustini 1699—1782. a ferencrendiek budai levéltárában. — Siklóssy László: Költözik a Honvédsír és a Rókus-kápolna. Pesti Hirlap 1938 aug. 27.

²⁾ Pest Intimata a. a. 1073 és 1093, a. m. 5015; pesti tanácsülési jegyzőkönyvek 1711 aug. 14., 1719 máj. 26., 1732 okt. 6., 1743 máj. 24., 1756 máj. 8., 1794 szept. 1. és nov. 8., 1795 jan. 17. és 26., 1797 aug. 25., 1840 aug. 22., 1842 okt. 3. és dec. 10.; Pest Testamenta a. a. 1063., a. m. 359/A.; bpesti tanácsi iratok I. 172/1883, IX. 1263/1886., VII. 1560/1893., I. 4012/1903., I. 6031/1904., X. 1382/1905., I. 2478/1907., X. 2046/1907., X. 3015/1908., XI. 5169/1912., XI. 2125/1913., XIII. 1820/1913. és XIII. 1803/1913.; a pesti belvárosi plébánia-templom kánoni vizsgálati jegyzőkönyve 1732. és 1756., a pesti józsefvárosi pléb. templ. kán. vizsg. jkve. 1822., a pesti Rókus-kápolna kán. vizsg. jkve. 1822. a Bp. Szföv. Itárban. — Protocollum Vicarialium... Collegit. . . . Aloysius Samuel Parochus Anno 1835. Kézirat a Szent Rókus-plébánián. — A pesti Rókus-kápolna 1846. évi kán. vizsg. jkve az esztergomi hercegprímási levéltárban. — Schwarczl J.: Nosocomium civium Pestiensium ad Sanctum Rochum. Pest 1834. — Budapest főváros Szent Rókus-kórházának évkönyve 1874—1882. évről. Bpest 1885. — Purjesz Ignác: Adatok a Szent Rókus-kórház alapításához Bpest 1896. — Schmall Lajos: Adalékok Budapest székes főváros történetéhez. Bpest 1899. — Purjesz I.: Beiträge zur Geschichte des Sankt Rochus-Spitals. . . . Bpest 1914. — Gárdonyi Albert: A Rókus-kórház s a régi pesti kórházak. Városi Szemle XV. évf. 1929. — Egyházközségi Tudósító a Szt. Rókus plébánia egyházközség hívat. közlönye 1927—1934. — Schoen A.: A pesti Szent Rókus-kápolna Bpest 1938. — Schoen A.: Az 1838. évi árvíz ismeretlen ábrázolásai. Magyar Művészet 1938.

³⁾ Nep. Szt János kápolnák számadásai. Templomszámadások 42—43. doboz; kórházépítési számadások 54. doboz Bp. Szföv. Levéltárban. — Ecclesia Parochialis L. R. Civitatis Aquaticae-Budensis (1780) kézirat a vízivárosi plébánián. — Schmall L.: A Szent János-kórház. Adalékok... II. Bp. 1899. — Guszman J.: A budai régi Szent János-kórház krónikája. Bp. 1923. — Gárdonyi Albert: Budai Szt János-kórház. A kézirat szerzőjének ezúton is hálás köszönetet mondok kéziratának használatáért.

⁴⁾ Budai templomszámadások Szent Flórián kápolna 49—52. doboz, Christ végrendelete Bud. Testament. I. 287. a Bp. Szföv. Itárban. — Diarium Residentiae Soc. Jesu Budae in Aquatica 1742—1759. a bpesti Pázmány Péter Tud. Egyet. Könyvtárban. — Schoen A.: A budai Szent Anna-templom (Bpest. 1930.) több helye. — Schoen A.: A Flórián templom és a hárfázó Dávid-szobor. Bp. RK. Egyházközségek tudósítója 4. szám 1935. — Müller Béla: A buda-vívizárosi Szent Flórián kápolna Bpest 1936. — Fridrich Lajos: Hogyan emeltük fel a Flórián kápolnát? A Pesti Városháza V. évf. 3. sz. 1937.

⁵⁾ A pesti Szépítési Bizottság 2728. sz. irata; a Josephinum bizottságnak a jegyzőkönyvei; pesti Intimata a. n. 6093. a Bp. Szföv. Itárban. — Sámuel Alajos: Josephinum. . . . Pest 1843. — Religio 1843. márc. 19. — Verzeichniss derjenigen Wohlthäter, welche. . . . zur Erhaltung des Pesther städtischen Josephi-

num—Waisenhaus freiwillige Beiträge geleistet haben. Pest 1844. — Pestváros Josephinum-árvaházról 1854/5. évi értesítvény. Pest 1856. — Majer J.: Pesti József-árvaház. Vasárnapi Ujság 1856. 16. szám. — Schmall L.: A budapesti József-fiú-árvaház története. Bpest 1893. — A József-fiúárvaház telkének beépítésére vonatkozó tervpályázat programját és terveit lásd a Magyar Építőművészet XV. évf. 7—8. számában 1917. — Lechner J.: A Josephinum. Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye 1917.

⁶⁾ Pesti tanácsi iratok 1062/1854., XI. 4/1856., XI. 3/1858. sz. a Bp. Szföv. Ltárban. — Rózsay J.: Das Pester Elisabethineum. Pest 1857. — Religio 1858. 42. sz. — Rózsay J.: Sz. Kir. Pest városi Elisabethineum Pest 1866. — Rózsay J.: Budapest főváros Erzsébet szegényápolójának történeti vázlata. Bp. 1879. — Rózsay J.: Budapest főváros jótékonyági intézetei és egyletei. Bp. 1879. — Spiegel Gy.: Budapest-Erzsébetváros története. Bp. 1902. — Rokken F.: A pestvárosi kényszerítő dologház. Historia III. évf. 4—6. sz. 1930.

⁷⁾ Bp. tanácsi irat VI. 2694/1880. a Bp. Szföv. Ltárban — Hauszmann Alajos: Kórházépítési tanulmányok. Bp. 1881. — Budapest főváros balparti köz-kórházainak évkönyve 1883—1888. Bp. 1890. — A köz-kórházi orvostársulat évkönyve 1935. Bp.

⁸⁾ Az Új Szent János-kórház. Vasárnapi Ujság 1898. 32. szám. — Budapest székesfővárosi köz-kórházainak évkönyve 1898. Bp. 1899.

⁹⁾ Budapest székesfővárosi köz-kórházainak évkönyve 1898. Bp. 1899. — Irsai Artur szerk.: Dolgozatok a Szent Margit-köz-kórháznak 10 éves fennállása alkalmából. Bp. 1907.

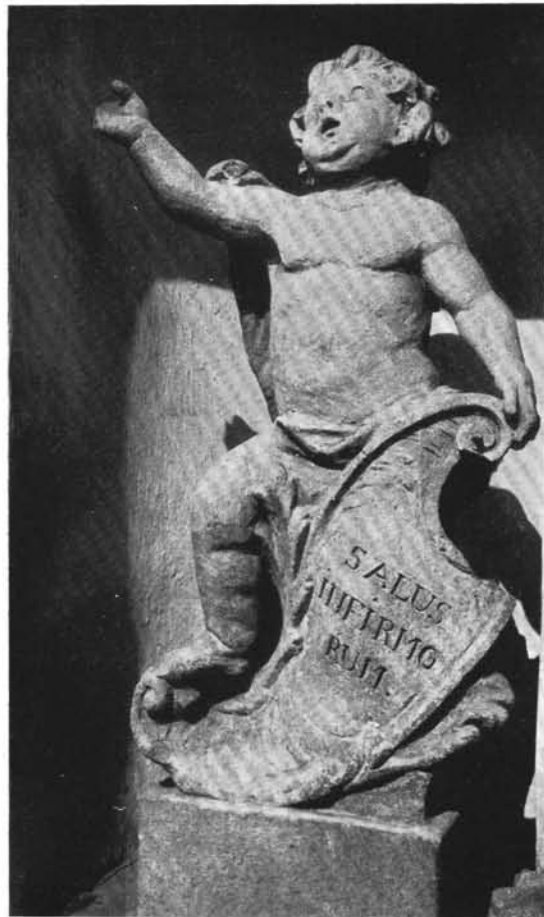
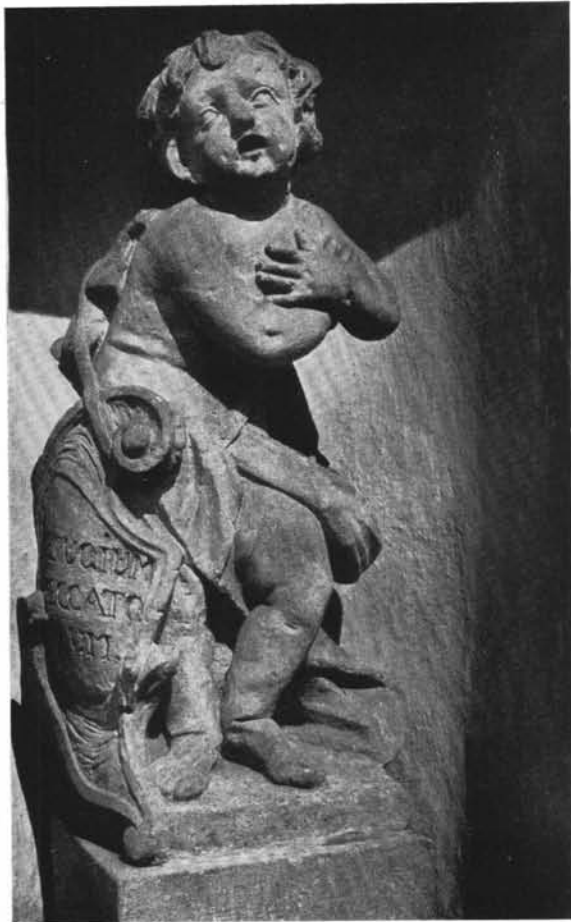
¹⁰⁾ A Szent László-kórház Budapesten. Vasárnapi Ujság 1894. 47. szám. — Budapest székesfővárosi köz-kórházainak évkönyve. Bpest 1894. — Sándor Mária ápoló főnöknő szóbeli közlése.

¹¹⁾ Erzsébet árvaleányház. Vasárnapi Ujság 1872. 196—198. l. — Toldy L.: A budapesti Erzsébet-leányárvaház története 1861-től 1886-ig. Bpest 1888. — Szóts A.: Bp. szfov. emberbaráti tan- és nevelő-intézeteinek ismertetése. Bpest 1899.

¹²⁾ Komor J.: A Maglódi-úti Szeretetotthon pályatervei. Tér és Forma. 1929. — Szabolcs: A Maglódi-úti »Horthy Miklós-köz-kórház.« Magyar Építőművészet 1933. XXXIII. évf.

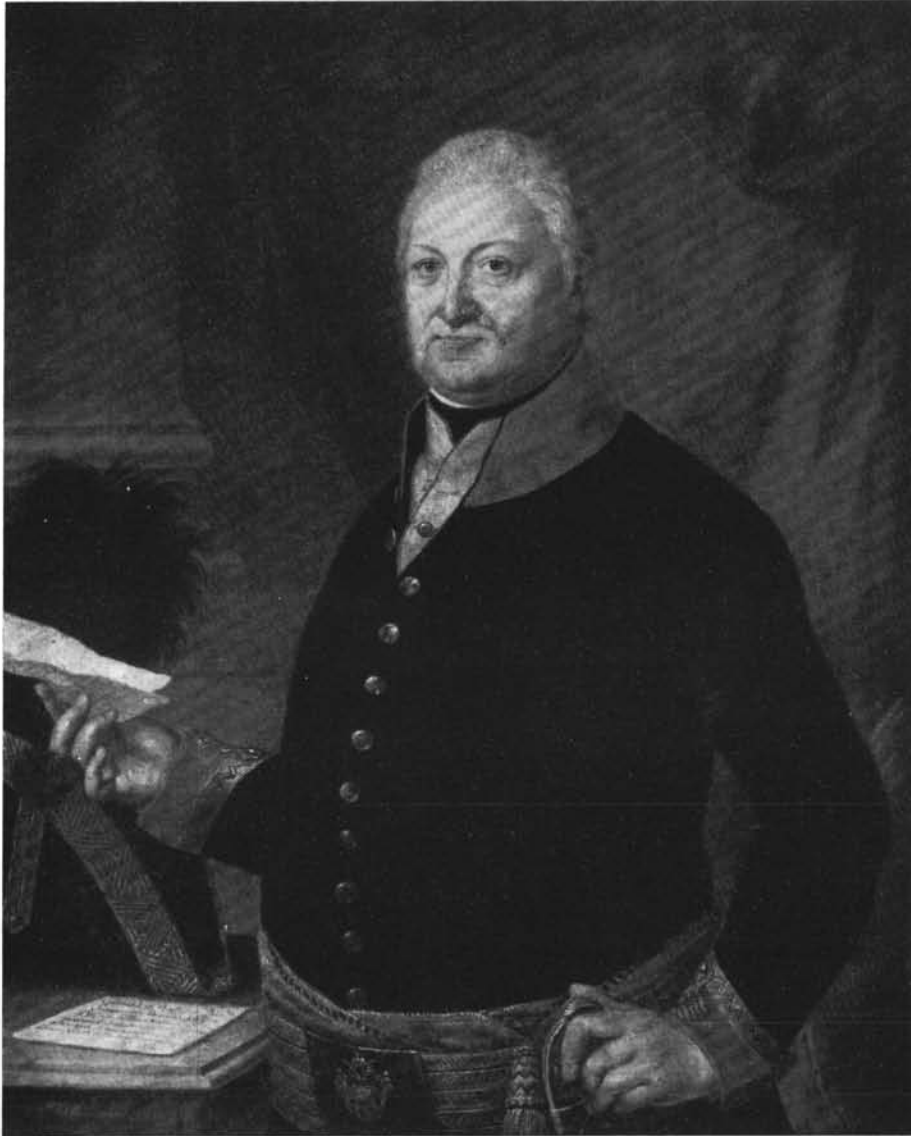
12. Szent Ferenc, Szent Erzsébet és Szent Margit. Nagy Sándor fallfestménye
1931-ből a pesti Székesfővárosi Horthy Miklós-kórházban.

1. Szobrok a budavári Szentháromság-szoboremlék talapzatáról 1714-ből,
a budai volt Régi Szent János-kórház udvari falának fülkéiben.

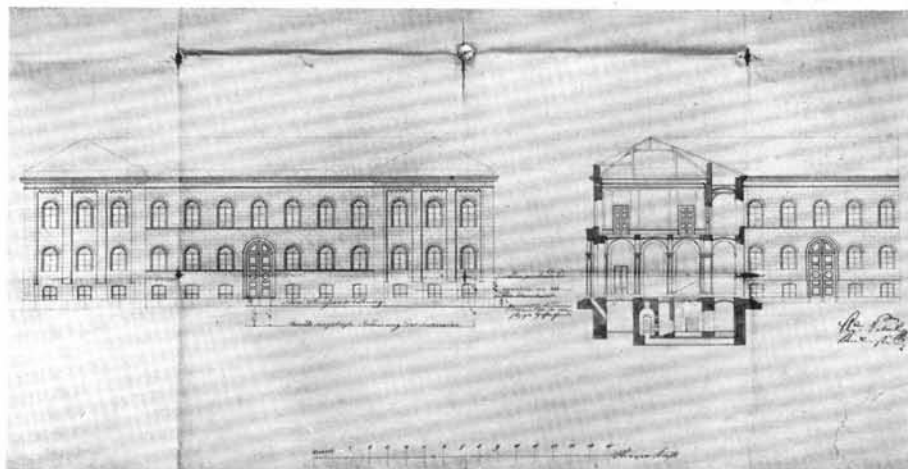
2. A budai volt Régi Szent János-kórház kápolnájának barokk főoltára, Mertz János 1801-ből való oltárképével.

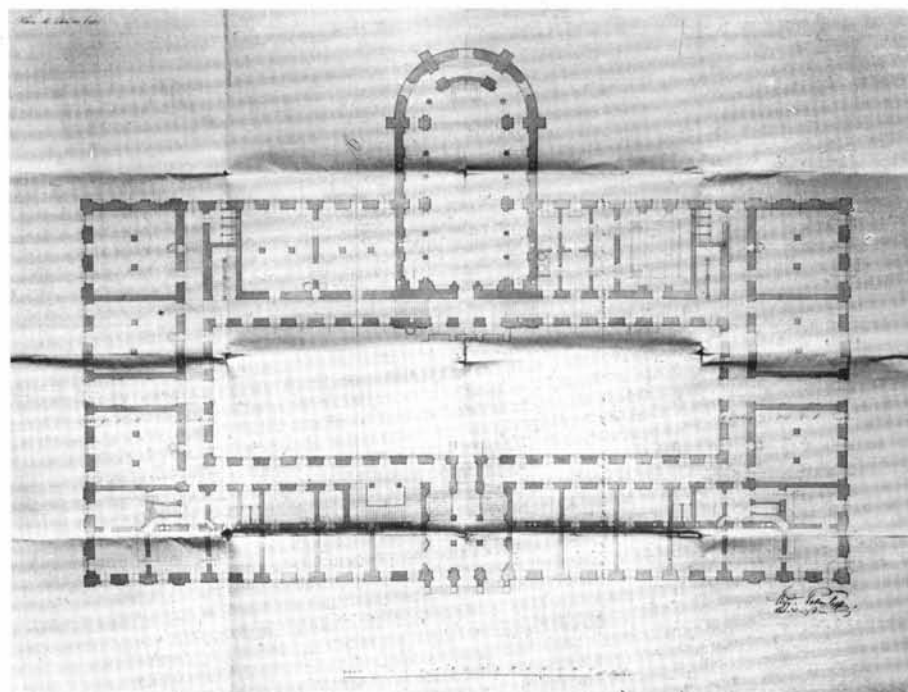
3. Boráros János arcképe Donat János Dánieltől 1822-ből a pesti József-fiúárvaházban.

4. Szűz Mária szüleivel Laccatari Demetertől 1834-ből. Volt oltárkép a pesti Szent Rókus-kórházban.

5. A pesti József-juárneház oldalhomlokzatának terve Pollack Ágosttól 1840-ből
Budapest Székesfőváros Levéltárában.

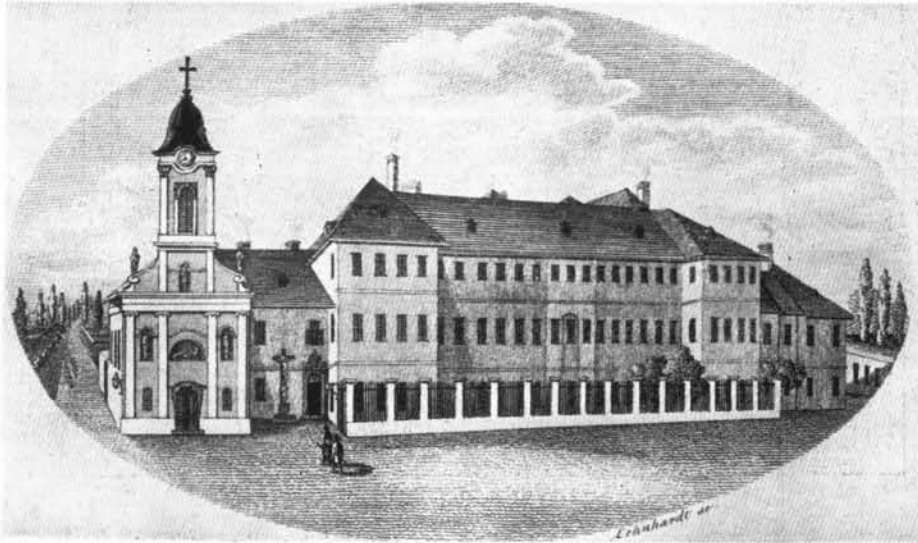
6. A pesti József-juárneház földszinti alaprajza Pollack Ágosttól 1840-ből
Budapest Székesfőváros Levéltárában.

7. Jézus a Jópásztor. Warschag Jakab festménye 1844-ből
a pesti Székesfővárosi Erzsébet Szeretotthonban.

8. Szentségmutató. Goszmann György műve
1845-ből a pesti Székesfővárosi Erzsébet
Szeretetotthonban.

9. A Szent Rókus-kápolna és kórház látképe 1834-ből. Lehnhardt Sámuel rézmetszete.

10. Szent István király. Peschky József festménye 1845-ből a pesti József-fiúárvaházban.

11. A Szentsalád. Jakóby Károly festménye 1869-ből a pesti József-fiúárvaházban.